

Podučavanje o ratu

**Kako su se promijenili hrvatski školski udžbenici
i zašto je to važno**

Seriya udžbenika – prvi dio

**ESI izvješće
Berlin – Zagreb – Beč**

16. rujan 2015.

“Prošlost nikada nije mrtva. Nije čak ni prošla.”
(William Faulkner)

Sadržaj

SAŽETAK.....	III
LICA	IV
I. POVIJEST ZA ODRASLE	1
II. RATNICI	3
III. POVJESNIČAR U RATU	4
IV. SINOVI USTAŠA, SINOVI PARTIZANA	9
V. JEDNA POVIJEST – MNOGO HISTORIJA	12
VI. BITKE ŠKOLSKIH KNJIGA	15
VII. PODUČAVANJE O PRAVEDNIM RATOVIMA	19
VIII. ZAŠTO SU HRVATSKI UDŽBENICI VAŽNI.....	25
DODATAK A: POVIJEST KOJU UČE HRVATI	28
DODATAK B: HRVATSKI UDŽBENICI POVIJESTI ZA 8. RAZRED OSN. ŠKOLE 1991-2013.....	32

Uz podršku

ERSTE Stiftung

SAŽETAK

Nacionalisti diljem svijeta vide ulogu povijesti u pogledu buđenja osjećaja lojalnosti. Osobito im je važno da se mlade ljude uči da vole svoju naciju i znaju prepoznati neprijatelja. Svrha učenja ratne povijesti u školama je usaditi patriotizam i prenijeti poruku da u opasnom svijetu opstanak bilo koje nacije ovisi o njenoj sposobnosti da dobije bitke. Nacionalisti ne prihvaćaju stav da je u demokraciji uloga povjesničara da preispituje sačuvane mitove; te da u otvorenom društvu obrazovanje treba pripremiti studente za državljanstvo u svijetu gdje su sve institucije nesavršene – svijet u kome, koliko god neugodno bilo, čak i oni kojima se divimo mogu biti odgovorni za zlodjela.

Ovo izvješće opisuje kako se sudar između različitih pristupa učenju povijesti odigrao u hrvatskim udžbenicima povijesti. Do 2000. postojao je samo jedan državni udžbenik koji je prezentirao jednostranu sliku povijesti hrvatskog rata, kako II. svjetskog rata tako i sukoba koji su uslijedili nakon raspada Jugoslavije. Do 2013, kad je Hrvatska pristupila Europskoj uniji, predavači su mogli birati između četiri udžbenika koji su nudili puno više nijansirane slike. Ovo je bio odraz različitih načina na koje Hrvati vide sebe, kako definiraju državljanstvo i kako vide svoj odnos prema susjedima i svojoj manjini pravoslavnih Srba.

Danas se autori udžbenika diljem Balkana susreću sa izazovom kako objasniti rat i ratni kriminal, fašizam, komunizam, etničko čišćenje i sistematsko kršenje ljudskih prava u svojoj nedavnoj prošlosti. Neke balkanske države još uvijek koriste udžbenike koji pričaju priče o državama okruženim neprijateljima, sa nacionalnim herojima i zlikovcima, periodima patnji i stradanja koji su se izmjenjivali sa periodima vojnih trijumfa. Takve knjige prenose izopačenu sliku državljanstva; signaliziraju odraslima ograničenja nacionalnog opredjeljenja prema ljudskim pravima i fundamentalnim vrijednostima, u ratu i miru.

Napredak Hrvatske u pomirenju sa svojom nedavnom prošlosti i davanju više izbalansiranih stavova u školskim knjigama je stoga izuzetno važno. Hrvatski su udžbenici mnogo bolji po ovom pitanju od britanskih ili američkih kojima je trebalo nekoliko decenija da se suoče sa kompleksnim moralnim nasljedstvom II. svjetskog rata. Kako je britanski *The Independent* napisao 2004, zagovarajući službenu ispriku za bombardiranje Dresdena na kraju II. svjetskog rata: “Doista je jako teško razumjeti da možete biti za rat i u isto vrijeme biti protiv pojedinačnih ratnih zločina koji su počinjeni tijekom borbi.” Zapravo je čak i za razvijene demokracije kakvo je Ujedinjeno Kraljevstvo ili SAD, iznenađujuće teško, ali u biti krucijalno ako se žele imati budućnost sa manje ratnih zločina.

Kako škole podučavaju o ratovima i o pitanjima kao što su bombardiranje civila, ratni zločini ili etničko čišćenje odašilju signale koji idu puno dalje od učionica. Moderni humanitarni zakoni su podjednako obvezujući za obje strane u ratu, bez obzira da li se bore i pobjeđuju u samoobrani ili su agresori. Spremnost da se osudi kršenje prava rata u udžbenicima povijesti tako postaje lakmus test opredjeljenja države za međunarodne norme.

Rasprava o pitanju predavanja nedavne povijesti nema kraja. Ako su se hrvatski udžbenici promijenili u nekoliko proteklih godina, promijenit će se još i više. Pitanje nije *hoće* li se promijeniti nego *kako*. Čak i danas su pod pritiskom nacionalista. Način na koji se ove rasprave odigraju imat će ogromnu važnost za hrvatsku demokraciju i njenu poziciju u regiji.

LICA

Tri predsjednika

Franjo Tuđman
(1990-1999)

Stipe Mesić
(2000-2010)

Ivo Josipović
(2010-2015)

Dva predsjednika Vlade

Ivica Račan
(2000-2003)

Ivo Sanader
(2003-2009)

Dva generala

Mirko Norac
(osuđen 2003 & 2008)

Ante Gotovina
(oslobođen 2012)

Bitke oko hrvatskih udžbenika

Ivo Perić

Agneza Szabo

Krešimir Erdelja

Mario Jareb

Snježana Koren

1990-ih

Ivo Perić:

Tuđmanov autor udžbenika

Agneza Szabo:

Tuđmanova stručnjakinja za nastavni plan

2013

Krešimir Erdelja:

Suautor knjige povijest I

Mario Jareb:

Suautor knjige povijest II

Snježana Koren:

Autorica knjige povijest III

I. POVIJEST ZA ODRASLE

Michael Howard, britanski vojni povjesničar, je 1961. održao predavanje o uporabi i zlouporabi vojne povijesti. Naglasio je da se od povjesničara očekuje, “gotovo od početka povijest”, da kreiraju “sliku prošlosti, kroz pažljiv odabir i interpretaciju, kako bi se stvorile ili zadržale određene emocije ili vjerovanja.” Pozvao je publiku da zamisle kako vojni povjesničar priča priču o svojoj pukovnji:

”Bez ikakvog osjećaja da čini nešto pogrešno on će naglasiti sjajne epizode koje su se desile i preći će lagano preko dijelova s nešto mutnijom prošlosti... s razlogom da bi zadržao moral pukovnije u budućnosti.”¹

Međutim, Howard je naglasio kako romantične priče o prošlim ratovima mogu ostaviti vojnika “opasno nepripremljenim za kukavičluk, za zbrku i užas kad se s istim susretnu, nepripremljenim čak i za pritisak nakupljene prljavštine i umora.” Povijest kao mit je kao priča za malu djecu koja ostavlja ljude potpuno nepripremljene za realnosti života. Zrela društva trebaju drugačiju povijest i uloga povjesničara je da preispituje sačuvane mitove:

“Takvo razočaranje je neophodan dio odrastanja i pripadanja svijetu odraslih. I dobra definicija razlike između zapadnog liberalnog društva i totalitarnog – bio to komunistički, fašistički ili katolički autoritarni režim – je da u prvom vlada tretira građane kao odgovorne odrasle osobe, a u drugom ne može.”²

Nacionalisti diljem svijeta vide ulogu povijesti slično kao Howardov povjesničar pukovnije: mora probuditi osjećaje patriotizma i lojalnosti. Da bi to postigli oni predstavljaju nacionalnu povijest kao odvijanje božanskih namjera; manje slavne epizode se prikazuju kao neizbježne, umanjene ili potpuno nestale.

Nacionaliste posebno zanima način učenja povijesti u školama gdje mlade ljude treba učiti da vole svoju državu i poštuju njeno vodstvo. Ako mladi vjeruju u ono što ih uče onda će vrijednosti koje se provlače kroz udžbenike povijesti oblikovati kako njihove živote tako i budućnost zemlje. Jedna grupa intelektualaca, koja je sebe nazvala Japansko društvo za reformu udžbenika povijesti, ovako je to prikazala 1980-ih: mladi Japanac treba biti zaštićen od “tamne povijest” ili će biti ostavljen “zbunjen i ne više ponosan na svoju naciju”. Prvaci kao japanski premijer Shinzo Abe ili ruski predsjednik Vladimir Putin vide politički imperativ u zaštiti mladih od konfuzije. Kako je Putin rekao ruskim učiteljima na konferenciji o učenju povijesti u Moskvi 2007: “Ne možemo dozvoliti sebi da budemo opterećeni krivicom.”³

Knjige povijesti također uče mlade o prijateljima i neprijateljima. U osnovnim školama, grčka djeca uče o “tajnim grčkim školama” u Osmanskom carstvu gdje su djeca učila grčki jezik i religiju u vrijeme turskog ugnjetavanja. Ovo se radi kroz pjesmice za malu djecu, razgovore o slikama grčkih slikara iz 19-og stoljeća (“Tajna škola”) i moguću posjetu čuvenom muzeju voštanih figura u Ioannina (Janjina), koji prikazuje život u tajnoj školi. Tajna škola je čak bila oslikana i na novčanici drahme. Grčki povjesničari znaju da takve škole nikada nisu postojale.⁴ Ali, kad je udžbenik povijesti to pojasnio, pristalice Zlatne Zore, grčke fašističke

¹ Michael Howard, *The Causes of Wars*, 2. izdanje, Harvard Univ. Press, 1983, p. 189.

² Ponovo štampano u: Michael Howard, *ibid.*, str. 190. Dodat naglasak.

³ Navod u David Brandenberger, “[A New Short Course? A. V. Filippov and the Russian State’s Search for a ‘Useable Past’](#)”, u: *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, No. 10/4 (Fall 2009), str. 829.

⁴ Kada je Otomanska imperija pobijedila Bizant 1453. god. Sultan je dao titulu milletbasi (vođa zajednice) Genadiosu, vodećem Bizantinskom pravoslavnom patrijarhu. Do kraja Otomanske imperije

partije, spalile su taj udžbenik na Trgu Sintagma u centru Atene u ožujku 2007. Taj je udžbenik bio u uporabi samo jednu školsku godinu i onda je povučen nakon masovne mobilizacije predvođene Ortodoksnom Crkvom.⁵ Antonis Samaras, tadašnji član Europskog parlamenta, a kasnije grčki premijer (2012.-2015.), branio je povlačenje udžbenika argumentom da je smisao učenja povijesti u školi “razvoj nacionalne svijesti” Grka.⁶ Za one koji misle kao on udžbenici povijesti su oružje masovne instrukcije u borbi za definiranje nacionalnog identiteta.

Alternativno stajalište je da mladi trebaju učiti povijest za odrasle; da knjige povijesti u otvorenom društvu trebaju pripremati studente za državljanstvo u svijetu gdje se vrijednosti sudaraju i gdje su institucije nesavršene – svijet u kome, koliko god neugodno bilo, čak i oni kojima se divimo mogu biti odgovorni za zlodjela.

Ovo izvješće opisuje kako se sudar između nacionalista i povijesti “za odrasle” odigrao u hrvatskim udžbenicima povijesti. Do 2000. u uporabi je bio samo jedan državni udžbenik. Bio je otvoreno nacionalistički, prezentirao je jednostranu sliku povijesti hrvatskog rata, kako II. svjetskog rata tako i sukoba koji su uslijedili nakon raspada Jugoslavije. Do 2013, kad je Hrvatska pristupila Europskoj uniji, predavači su mogli birati između četiri udžbenika koji su nudili puno više nijansirane slike. Ove raznolikosti su bile odraz različitih načina na koje Hrvati vide sebe, kako definiraju državljanstvo i kako vide svoj odnos prema susjedima.

Ali rasprava o tome kako predavati nedavnu povijest nema kraja. Ako su se hrvatski udžbenici brzo mijenjali u nekoliko proteklih godina promijenit će se još i više; pitanje nije *hoće* li se promijeniti nego *kako*. Čak i danas, one su pod udarom nacionalista koji njeguju viziju povijesti Franje Tuđmana, oca Hrvatske neovisnosti. Način na koji se ove rasprave odigravaju imat će ogromnu važnost za hrvatsku demokraciju i njenu poziciju u regiji. Da li će budući prvaci Hrvatske slijediti primjer Putina u Rusiji, gdje su knjige povijesti preuređene da bi dale iskrivljenu sliku 20-og stoljeća? Da li će se Hrvatska naći u beskrajnom ratu udžbenika, kao Japan i njegovi susjedi iz istočne Azije? Ili će se ugledati na Njemačku, gdje je ustrajna kampanja pomirbe sa kompliciranom prošlosti bila ključ za izgradnju prethodno nezamislivog nivoa povjerenja sa susjedima? U ovom slučaju Hrvatska bi mogla postati inspiracija za Balkan da se pomiri sa nedavnom prošlosti.

Protagonisti u ovim bitkama nisu generali nego autori školskih knjiga. A heroji ovih priča su učitelji i povjesničari koji su uvjereni, kako je kanadski povjesničar Margaret MacMillan jednom rekla, da je “iskreno preispitivanje povijest, bez obzira kako bilo bolno za neke, jedini način za društva da sazriju i izgrade mostove sa drugima.”⁷

patrijarh je imao privilegiju upotrebe grčkog kao službenog jezika tijekom komunikacija sa centralnom vladom, bio je formalni član sultanove birokracije. Postojale su brojne grčke škole i do kraja 1860-ih, kršćani su činili većinu diplomatskog kora Otomanskog carstva. Alexander Karatheorodis (1833-1906) je bio Otomanski veleposlanik u Rimu, podsekretar u Otomanskom ministarstvu vanjskih poslova, ministar vanjskih poslova 1878 i prvi kršćanski guverner Krita 1895. Constantine Mousourous je branio pozicije Otomanskog carstva kao veleposlanik u Ateni (1840-1848), prije nego je postao Otomanski veleposlanik u Londonu u trajanju od trideset godina.

⁵ Jurgén Broeders, “*The Greeks fought heroically*”. *A history of Greek history textbooks*, Radboud University Nijmegen, 2008, str. 9f. Također vidi: Maria Repoussi, “[Battles over the national past of Greeks. The Greek History Textbook Controversy 2006-2007](#)”, *Geschichte für heute. Zeitschrift für historisch-politische Bildung*, 1/2009.

⁶ Antonis Samaras, tadašnji član Europskog parlamenta u članku objavljenom u Metexeliki 2007, ponovno objavljen [na blogu Antivaro](#).

⁷ Margaret MacMillan, *The Uses and Abuses of History*, Profile Books, 2009, str. 136.

II. RATNICI

Za sve koje zanima prošlost, šetnja Europskim glavnim gradovima predstavlja podsjetnik vojne povijest.

Uzmite London. Započnite vašu šetnju na Trafalgar trgu, nazvanom po pomorskoj bitci iz 1805. U sredini je stup posvećen Nelsonu, admiralu koji je pobijedio Napoleonove flotu. Malo dalje, s druge strane rijeke, je postaja Waterloo, preko puta Wellington hotel, nazvan po komandiru bitke kod Waterlooa. Lord Wellington se nalazi visoko na konju napravljenom od bronce francuskih topova. Njegov saveznik na bojnopolju, pruski feldmaršal Blucher, nalazi se, izljeven od željeza, u dvorcu Windsor. Blucher ima i svoj trg i tri ulice u svoju čast u Berlinu. Tamo ćete pronaći, nedaleko od Blucherstrasse u Kreuzbergu, ulicu nazvanu po njegovom šefu osoblja, koja vodi u ulicu koja nosi ime po Ludwigu Yorcku von Wartenburgu koji je bio pruski feldmaršal čija je kruna uspjeha bio pohod na Pariz.

Pariz nudi sličnu paradu trijumfalne prošlosti. Najprije stignete na Gare d'Austerlitz, postaju nazvanu po bici u kojoj je Napoleon porazio puno veću Austro-Rusku vojsku. Ispred je dok Austerlitz. Pređite Senu preko mosta Austerlitz i naći ćete se u ulici Austerlitz, nekoliko koraka od avenije Daumesnil nazvane po Napoleonovom generalu. Uskoro otkrijete da je svaki general Napoleonove armije koji se nije posvađao sa carem dobio ulicu. Ovo uključuje imena koja su čak i povijesno obrazovani Parižani zaboravili: Louis Alexandre Berthier, Jean-Baptiste Bessieres, Guillaume Marie Anne Brune, Louis-Nicolas Davout i deseci drugih. Pariz dvadesetprvog stoljeća okružuje bulevar Maršala, kao da Napoleonovi generali još uvijek brane njihov glavni grad od stranih napadača.

Sam Napoleon leži ispod goleme zlatne kupole. Nekolicina razreda u posjeti njegovom grobu zapitat će da li je on bio politički vizionar ili autokratski luđak i da li su njegovi generali igrali ulogu u kriminalnim ratovima agresije. Pitanje da li je bilo 3.5 miliona ili 5 miliona poginulih kao rezultat njegove kampanje je ostavljeno povjesničarima.⁸ Kada je jedan francuski filozof zagovarao 2005. da je Napoleon bio taj koji je prvi koristio gasne komore kao metodu pogubljenja, u vrijeme revolucije na Haitiju, pokrenuo je samo letimičnu debatu.⁹

Povijesna je činjenica da je Napoleon bio poražen kod Waterloa. Puno ostalog je stvar interpretacije. Kako je jedan britanski komentator nedavno primijetio, nije jednostavno donijeti odluku o Napoleonu, čak i 200 godina nakon njegovog poraza: "Da li je bio revolucionarni tribun, tiranin koji je ponovno uveo ropstvo ili jednostavno fenomenalan lider? Istina je da je od bio sve to."¹⁰ U Francuskoj se i danas vode rasprave oko pitanja da li je Robespierov revolucionarni teror u vrijeme francuske revolucije bio kriminalna monstruoznost ili neophodan poduhvat. U 2011, prijedlog da jedna ulica dobije njegovo ime je na kraju odbijen.¹¹

Stoga ne čudi da je nedavna vojna povijest povod osobite strasti. Hrvatska, koja je pristupila Europskoj uniji 2013, je članica EU sa najskorijim iskustvom sa ratom na svojoj teritoriji: rat koji je završio prije 20 godina i koji Hrvati zovu domovinski rat.

⁸ Povjesničar Adam Zamojski procjenjuje da je oko 400,000 ruskih vojnika i jednak broj civila izgubio život samo tijekom 1812. godine.

⁹ Claude Ribbe, *Le Crime de Napoleon*, Ed. Privé, 2005.

¹⁰ Martin Kettle, "[Napoleon's dream died at Waterloo – and so did that of British democrats](#)", *Guardian*, 17. lipanj 2015.

¹¹ Popularni francuski website za povijest – [Histoire Pour Tous](#) – predstavlja Roberspiera kao povijesnu ličnost "koja još provocira debate".

U hrvatskom društvu postoji opća suglasnost da je Hrvatska 1991. bila žrtva vojne agresije i da je imala pravo i obvezu braniti se. U političkom spektru je postojalo olakšanje kad je 2012. Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije (ICTY) presudio da operacija Oluja – vojna kampanja iz 1995. u kojoj su hrvatske snage pobijedile srpske separatiste koji su okupirali velik dio njihove države – nije bila kriminalna zavjera da se istjeraju Srbi iz Hrvatske.¹² Ipak je oko 200,000 civila napustilo svoje domove tijekom ove kampanje.¹³ Zločini i ubojstva su se desili, opisani na više od 750 stranica prvostupanjske presude.¹⁴ Kako o ovome govoriti u školskim učionicama jedno je od mnogih gorućih pitanja koja su pred autorima udžbenika povijesti, u državi u kojoj su mnogi učesnici nedavnih bitaka, za razliku od Napoleona i njegovih generala, još uvijek živi. To je izazov koji hrvatski autori udžbenika povijesti dijele sa svojim kolegama diljem Balkana.

III. POVJESNIČAR U RATU

Od 1990. do 1999. hrvatskom politikom je dominirao ratnik i povjesničar opsjednut modernom povijesti svoje nacije.

Franjo Tuđman je rođen u maju 1922. u malom mjestu na sjeveru Hrvatske, u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1929. preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju). 1941. Hitlerova Njemačka je napala Jugoslaviju i uspostavila marionetsku Nezavisnu državu Hrvatsku (NDH). Vodile su je Ustaše, ustanovljene još 1930. kao teroristička grupa koja se borila za “rasno čistu” Veliku Hrvatsku. Tuđman i njegov brat su pristupili partizanima u borbi protiv njemačkih osvajača i ustaškog režima. Tuđmanov brat je poginuo.

Nakon poraza fašizma i stvaranja socijalističke Jugoslavije, Tuđman se preselio u Beograd, glavni grad Jugoslavije. Napredovao je do ranga generala Jugoslavenske narodne armije 1960, kad je imao samo 38 godina. Njegova prva knjiga je bila o borbama partizana, zasnovana na osobnim iskustvima. JNA je napustio 1961, kada se preselio u Zagreb i postao osnivački direktor Instituta za povijest Hrvatskog radničkog pokreta.¹⁵

U komunističkoj državi, gdje je pravo partije da vlada bez suprotstavljanja bilo zasnovano na njenom “naučnom” razumijevanju povijesne potrebe, povjesničari su igrali ulogu sličnu religioznim učenjacima u teokraciji. Vojni povjesničari su imali još veći značaj, jer su pobjede u II. svjetskom ratu uzimane kao apsolutni dokaz da budućnost pripada komunizmu. Tuđman je zasigurno bio svjestan svega toga kada je svoju pažnju usmjerio na način kako je prezentiran II svjetski rat. Pričati priču o ratu bio je ozbiljan posao.

¹² ICTY, *Tužitelj protiv Ante Gotovine i Mladena Markača – Presuda Žalbenog vijeća*, 16. studeni 2012.

¹³ Human Rights Watch i ICTY su naveli da je 200,000 Srba otišlo tijekom i nakon Oluje, a specijalni izvještaj UNHCR je dao brojku 180,000. Srpski Dokumentaciono informacijski centar Veritas spominje više od 220,000 (uključujući i 30,000 vojnika), a vlasti Hrvatske tvrde da nije bilo više od 150,000. Za informaciju Human Rights Watch viditi [“Croatia: Impunity for Abuses Committed during ‘Operation Storm’ and the Denial of the Right of Refugees to return to the Krajina”](#), kolovoz 1996. Podaci Veritasa se mogu naći na njihovoj web stranici [“Mape pravaca kretanja izbjegličkih kolona u akciji ‘Oluja’”](#). Sve ostale brojke navedene u izvješću ICTY, *Prosecutor vs Ante Gotovina, Ivan Čermak and Mladen Markač – Trial Chamber Judgement, Vol. 2*, 15. travanj 2011, §1712.

¹⁴ ICTY, *Tužitelj protiv Ante Gotovine, Ivana Čermaka i Mladena Markača – Presuda Raspravnog vijeća, svezak II od II*, 15. travanj 2011, od str. 911. (ubojstvo), od str. 925. (bezobzirno razaranja), od str. 929. (pljačkanje), od str. 933. (nehumana djela i okrutno postupanje), od str. 914. (deportacija).

¹⁵ Darko Hudelist, *Tuđman: Biografija*, Profil, 2004, str. 271 i 303.

Tuđman je 1965. poslao dopis Centralnom komitetu Komunističke partije Hrvatske s pitanjem o onome što je on smatrao političkom manipulacijom povijesti. Njegov fokus je bio na ukupnom broju žrtava u Jasenovcu, najvećem koncentracionom logoru koji su držale Ustaše. Jugoslavenska Vojna Enciklopedija navodila je broj žrtava od preko 600,000¹⁶. Osvrćući se na neobjavljeni popis ratnih žrtava od strane Jugoslavenske uprave,¹⁷ iz 1964, Tuđman je tvrdio da je ukupan broj žrtava u svim logorima na teritoriji današnje Hrvatske tijekom II svjetskog rata bio manji od 60,000. U jednoj od svojih kasnijih knjiga on pojašnjava svoju motivaciju:

“Rekoh: da su ubili samo šest ljudi, a ne oko 60,000, koliko ih je izginulo u svim logorima i zatvorima (po statističkim podacima Socijalističke Republike Hrvatske), bio bi to užasan zločin! Pa kome je onda potrebno taj zločin samo na Jasenovcu i primjeru srpskih žrtava u njemu umnožavati deset ili dvadeset, pa čak i trideset do pedeset puta?! Nema li sustavno uveličavanje jasenovačkog mita svrhu stvaranja crne legende o povijesnoj krivnji čitavog hrvatskog naroda, koju tek valja ispaštati?!”¹⁸

Tuđman je bio u pravu kad je tvrdio da su jugoslavenski komunisti preuveličali broj žrtava u Jasenovcu. Memorijalni muzej holokausta u Washingtonu danas tvrdi da “trenutne procjene postavljaju broj žrtava koje su Ustaše ubile u Jasenovcu za vrijeme II svjetskog rata između 77,000 i 97,000.”¹⁹ Memorijalni muzej Jasenovac posjeduje listu sa imenima i detaljima 83,145 žrtava što stavlja ukupnu brojku na oko 100,000.²⁰

Zašto je Tuđman, koji se borio protiv Ustaša, želio “ispraviti” račun zločina koje su Ustaše počinile? Kako je hrvatski povjesničar Ivo Goldstein kasnije napisao, Tuđmanovi “povijesni tekstovi su primarno dolazili od političara koji je želio prilagoditi interpretaciju povijesti svojim političkim ciljevima”.²¹ Tuđman je želio preispitati povezanost značenja pojma “Hrvat” sa Ustašama. Međutim, preispitujući preciznosti podataka i brojeva koje je nudila Partija on je izazivao jedan od centralnih stupova jugoslavenske komunističke ideologije: predstavljanje II. svjetskog rata. Uskoro je bio izbačen iz Komunističke partije. Također je dobio otkaz i od Instituta za povijest hrvatskog radničkog pokreta zbog “nacionalističkih inklinacija” u svom poslu povjesničara.²²

Uobičajeni način na koji se jugoslavenski komunizam obračunavao sa neslaganjem je bila represija. Po podacima samog režima, tijekom 1949. bilo je više od 52,000 političkih zatvorenika.²³ Najgori zatvor je bio na Golom Otoku gdje su zatvorenike čuvali, mnoge bez ikakvog sudskog procesa, mučili i ubili njih oko 400.²⁴ Politički procesi su bili uobičajeni; svi

¹⁶ Navod u knjizi Joze Tomaševića, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: occupation and collaboration*, Stanford Univ. Press, 2001, str. 724 i 726.

¹⁷ Vidi Jozo Tomašević, *ibid.*, str. 728.

¹⁸ Franjo Tuđman, *Bespuća povijesne zbiljnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, 1994, str. 27.

¹⁹ United States Holocaust Memorial Museum, [“Holocaust era in Croatia 1941-1945: Jasenovac”](#), online izložba.

²⁰ Spomen područje Jasenovac, [“Poimenični popis žrtava KCL Jasenovac 1941-1954”](#) (ožujak 2013.) i [“Pitaju nas”](#). U dvije studije objavljene 1980-ih Bogoljub Kočović i Vladimir Žerjavić zaključuju, svaki u svojoj studiji, da je oko 83,000 ljudi bilo ubijeno u Jasenovcu. Bogoljub Kočović, *Žrtve drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London, 1985; i Vladimir Žerjavić, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, Zagreb, 1992.

²¹ Ivo Goldstein, *Croatia. A History*, Hurst, 1999, str. 205.

²² Vidi OOSK IHRPH, “Odluka o kažnjavanju”, 6. svibanj 1967. (odluka donesena 27. travnja), objavljeno i u knjizi Darko Hudelist, *Tuđman: Biografija*, Profil, 2004, str. 442.

²³ Amnesty International, [Yugoslavia. Prisoners of Conscience](#), 1985, str. 5.

²⁴ John R. Lampe, *Yugoslavia as History*, Cambridge Univ. Press, 1996, str. 249. Srbijanska povjesničarka je nedavno sastavila listu više od 16,000 bivših zatvorenika na Golom Otoku. Marija Ristić, [“Yugoslav](#)

su mogli vidjeti šta se događa sa Titovim kritičarima kao što je Milovan Đilas koji je proveo više od devet godina u zatvoru.²⁵ Tuđman, komunistički general, nije mogao biti iznenađen onim što je uslijedilo.

Krajem 1971, jugoslavenski vođa Josip Broz Tito je natjerao cjelokupno vodstvo Komunističke partije Hrvatske na otkaz. Više od 400 djelatnika partije bilo je počišćeno. Intelektualci i studenti bili su uhićeni.²⁶ Samo u Hrvatskoj je tijekom 1972. bilo osuđeno je 427 osoba, zbog “prekršaja protiv naroda i države”. Procjena Amnesty International je da je između 1971. i 1978. u cijeloj Jugoslaviji za “prekršaje protiv naroda i države”²⁷, što je bio najviši stupanj političkog prekršaja, bilo osuđeno 3,778 ljudi.²⁸ Tuđman je 1972 bio osuđen na dvije godine zatvora. Amnesty International ga je nominirao za zatvorenika savjesti.²⁹ Odslužio je devet mjeseci prije nego li se vratio povijesnom istraživanju. Ranih 1980-ih, Tuđman je bio osuđen na još tri godine zatvora jer je dao intervju stranim medijima u kom je kritizirao komunistički jednopartijski režim kao represivan.³⁰ U to je vrijeme Helsinki Watch Committee iz SAD-a napisao:

“U Jugoslaviji je između 1,100 i 1,300 ljudi u zatvoru zbog političkih prekršaja, većinom “verbalnih prekršaja” – više političkih zatvorenika nego što Čehoslovačka, Mađarska i Poljska imaju zajedno.”³¹

Ogorčen zbog onog što je preživio, ali jednako ambiciozan kao prije, Tuđman je tijekom kasnih 1980-ih putovao sjevernom Amerikom kako bi prikupio podršku dijaspore koja je pobjegla od komunizma. Tada je već bio odlučan iskoristiti povijest za pripremu argumenata u korist državnosti Hrvatske i za pomirenje između “sinova i kćeri ustaša” i “sinova i kćeri partizana”.³² 1987. se prvo zaustavio u Ontariju gdje je pronašao hrvatske nacionaliste kao što je John Zdunić. Zdunić, koji je kasnije vodio sjeverno-američki ogranak Tuđmanove političke stranke, se prisjeća:

“Svi su bili napeti zbog onoga što je Tuđman bio (bivši komunistički general). Prije se ovi ljudi nisu u oči mogli pogledati. Ali Tuđman je inzistirao kako smo se *mi svi borili za isti cilj, hrvatski cilj, samo na različite načine.*”³³

Iako je bio hrvatski nacionalist, Tuđmanova komunistička prošlost je mnogo utjecala na njegovo viđenje povijesti:

“Tuđman je glasno tvrdio da su i Lenjin i Tito veliki mislioci. Ali je smatrao da njihova veličina nema nikakve veza sa Marksom, najamnim radom ili klasnom borbom. Njihova briljantnost leži u prepoznavanju nacionalnog samoopredjeljenja kao nezaustavljive dinamike povijesnog marša prema naprijed.”³⁴

[Post-WWII Jail Camp Prisoners Named](#)”, *Balkanska nacionalna pravda*, 29. travanj 2014. Baza podataka se može pronaći na: <http://goliotok.uimenaroda.net/>. Goli Otok je zatvoren 1989.

²⁵ *New York Times*, “[Milovan Djilas, Yugoslav Critic of Communism, Dies at 83](#)”, 21 travanj 1995.

²⁶ Amnesty International, [Yugoslavia. Prisoners of Conscience](#), 1985, str. 6.

²⁷ Ivo Goldstein, *Croatia. A History*, Hurst, 1999, str. 177-183.

²⁸ Amnesty International, [Yugoslavia. Prisoners of Conscience](#), 1985, str. 6.

²⁹ Amnesty International, *ibid.*, str. 71.

³⁰ Amnesty International, *ibid.*, str. 6.

³¹ Amnesty International, *ibid.*, str. 49.

³² SAD Helsinki Watch Committee, [Violations of the Helsinki Accords: Yugoslavia](#), studeni 1986, str. 1.

³³ Paul Hockenos, *Homeland Calling. Exile Patriotism & the Balkan Wars*, Cornell Univ. Press, 2003, str. 46.

³⁴ *Ibid.*, str. 47. Naglasak dodan.

³⁴ *Ibid.*, str. 43.

U Kanadi je Tuđman upoznao Gojka Šuška, poduzetnika koji je živio u Torontu, a koji je rođen u dijelu Bosne i Hercegovine sa hrvatskom većinom stanovnika.³⁵ Šušak i Tuđman su dijelili uvjerenje da Hrvatska ima povijeno pravo na teritorije izvan svojih granica. Za radikalnog emigranta kakav je bio Šušak, istinska Hrvatska bi se prostirala do Drine na istoku Bosne, kako je i bilo u vrijeme II svjetskog rata. Tuđman je otvoreno tvrdio 1989. da “povijesne i prirodne granice” Hrvatske sežu dalje od granica moderne (socijalističke) Hrvatske.³⁶ Kad je hrvatski sabor usvojio novi ustav, 22. prosinca 1990, Tuđman je rekao članovima sabora da Hrvatska “ima mnogo razloga za nezadovoljstvo postojećim granicama”³⁷ Njegovi najbliži suradnici su kasnije pojasnili da je Tuđman smatrao kako je granica sa susjednom Bosnom i Hercegovinom, gdje je 1991. živjelo oko 760,000 etničkih Hrvata, “povijesni apsurd.”³⁸ U rujnu 1991, nakon što je Tuđman postavio Gojka Šuška za ministra obrane, bio je u poziciji da ponudi podršku Hrvatima koji su na silu htjeli osnovati državicu Hrvata na dijelu BiH.

Karta: San velike Hrvatske – gdje bi bile granice? (kartu napravio ESI)

U svibnju 1991, godinu dana nakon što je Franjo Tuđman izabran za predsjednika na prvim slobodnim izborima u Hrvatskoj, Hrvatska je proglasila svoju neovisnost. U roku od dva mjeseca izbio je rat. Srpska manjina od 12 posto (po popisu iz 1991.) naoružana od režima Slobodana Miloševića iz Srbije, zauzela je velike dijelove Hrvatske.³⁹ Pro-Srpske snage su bombardirale gradove, uključujući Zagreb i Dubrovnik. Vukovar, grad na istoku države, bio je uništen. Srpske snage su počinile stravične zločine, kao što je masovno ubistvo 260 zatvorenika rata i civila koji su, nakon pada Vukovara, zaklon pronašli u bolnici. Do kraja 1991. srpske snage su okupirale više od četvrtine Hrvatske. Nekih 200,000 ljudi, Hrvata i

³⁵ Paul Hockenos, *ibid.*, str. 23.

³⁶ Tuđman u intervju za *Polet*, 27. listopada 1989, str. 22-23.

³⁷ Portal *tudjman.hr*, [“Govor u prigodi proglašenja Ustava Republike Hrvatske”](#), 22. prosinac 1990.

³⁸ Hrvoje Šarinić, navod u: Ivica Radoš, *Tuđman izbliza*, Profil International, 2004, od str. 101.

³⁹ Većina Hrvata su katolici, a većina Srba su pravoslavni.

ostalnih nesrba, bilo je protjerano sa tih teritorija.⁴⁰ U siječnju 1992. prekid vatre je zaledio linije fronte i ostavio Hrvatsku podijeljenu.

Karta: Dijelovi pod kontrolom srpskih snaga (1991-1995/1998)

Karta Hrvatske pokazuje teritorije koje su okupirali srpski separatisti (1991-1995): Krajina (dio južno od Karlovca dole do Knina), zapadna Slavonija (između Pakraca i Okučana) i istočna Slavonija (oko Vukovara). Izvor: CC BY-SA 3.0

Ako je početak rata u Hrvatskoj iznenadio Europu, onda je to učinio i završetak rata. U proljeće i ljeto 1995, hrvatska vojska je izvela dvije vojne operacije – Bljesak i Oluja – i oslobodila većinu teritorije koju su Srbi držali okupiranom. Dvije operacije su trajale tri, odnosno četiri dana. Gotovo svi Srbi koji su živjeli u tim krajevima – njih gotovo 200,000 – je napustilo državu.⁴¹ Koncem kolovoza 1995, Tuđman je stigao u Knin, koji je tijekom prethodne četiri godine bio samoprolašeni glavni grad srpskih pobunjenika. Tuđman je tamo objavio da su hrvatski Srbi nestali “iz Knina i ovih krajeva kao da ih nikada nije bilo ovdje... Oni nisu imali vremena ni da pokupe svoje prljave pare, devize i gaće.”⁴²

Tuđman je želio ove Srbe van Hrvatske. 23. svibnja 1997. je rekao diplomatima EU, SAD i Rusije da “nitko razuman iz međunarodne zajednice ne može očekivati od Hrvatske da prihvati te Srbe nazad.”⁴³ Kad je Državna tajnica SAD-a Madeleine Albright napravila pritisak na njega nakon nekoliko dana, on je izjavio da bi bilo “suludo” vratiti Srbe koji su pobjegli.⁴⁴ Sve vrijeme dok je on bio predsjednik, Hrvatska je opstruirala povratak hrvatskih

⁴⁰ Popis stanovništva iz 1991. sugerira da je bilo 168,026 Hrvata i 55,895 “ostalih” u tim krajevima, iako ovi drugi uključuju Srbe koji su se izjasnili kao “Jugoslaveni”. Viditi: ICTY, [“The Prosecutor of the Tribunal against Slobodan Milosevic, Second Amended Indictment”](#), §69.

⁴¹ Viditi fusnotu 13.

⁴² [Govor u Kninu Franje Tuđmana](#), 26. kolovoz 1995, www.predsjednik.hr (zadnji pristup 27. svibanj 2013).

⁴³ *New York Times*, [“West Warns Croatia on Serbs with Threat to Retain Enclave”](#), 28. svibanj 1997.

⁴⁴ *CNN*, [“Albright gets tough on Croatia”](#), 31. svibanj 1997.

Srba kroz mnogobrojne administrativne barijere i naseljavanje Hrvata raseljenih iz Bosne u kuće tih Srba.⁴⁵

Osim vojnih Hrvatska je ostvarila i diplomatski uspjeh za vrijeme međunarodnih mirovnih pregovora u Dejtonu, Ohajo, krajem 1995. Predsjednik Srbije Slobodan Milošević se suglasio da do 1998. vrati Hrvatskoj kontrolu nad istočnom Slavonijom, teritorijom koju su u to vrijeme još uvijek držali Srbi.⁴⁶ U prosincu 1999. Tuđman je umro dok je još bio na dužnosti, nakon što je uspostavio neovisnu Hrvatsku u njenim republičkim granicama – iako nije uspio dobiti dijelove BiH.⁴⁷

IV. SINOVI USTAŠA, SINOVI PARTIZANA

Nakon njegovog izbora u svibnju 1990, predsjednik Tuđman je započeo stavljati u praksu svoje ideje o učenju povijesti. Okružio se ljudima koji su dijelili njegovu ideju o prošlosti Hrvatske i njegovu zainteresiranost za preinaku udžbenika povijesti i nastavnog plana.

Po komunističkom nastavnom planu iz 1972, učenje povijesti je trebalo učenicima omogućiti:

“da shvate *povijesnu nužnost* zajedničke oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije jugoslavenskih naroda, njihovo bratstvo i jedinstvo.”⁴⁸

Naglasak je bio na heroizmu partizana i greškama mnogih neprijatelja jugoslavenske revolucije. Ratni zločini komunista nisu bili spominjani. Oni koji se nisu slagali sa Titom, a čije su slike do tada bile u svim udžbenicima, bili su izbrisani iz ove povijesti.

U jesen 1991, u vrijeme kad je rat već buktao, vlada Hrvatske je započela reviziju udžbenika iz komunističkog režima. U početku je posao završen hitro; tako je u jednom izdanju za četvrti razred na karti Hrvatske nedostajao dobar dio istočne Slavonije, a koji je u to vrijeme bio okupiran od Srba.⁴⁹ Predsjedavajući povjerenstva za obrazovanje je upozorio da Jugoslavija još živi u hrvatskim udžbenicima. Nacionalisti su napali Ministarstvo zbog njihovog “neuspjeha u čišćenju udžbenika od svega što nije u službi hrvatske države.”⁵⁰ Tuđman je otpustio ministra obrazovanja i njegovog zamjenika.⁵¹

U lipnju 1992, Ministarstvo obrazovanja je predstavilo “Izvješće Vlade Republike Hrvatske o stanju školskih udžbenika”.⁵² Kritizirani su udžbenici tada u uporabi i postavljen je jasan cilj:

⁴⁵ Ivana Đurić, “The Post-War repatriation of Serb minority Internally Displaced Persons and Refugees in Croatia – Between Discrimination and Political Settlement,” *Europe-Asia Studies*, Vol. 62/10, prosinac 2010, str. 1643.

⁴⁶ Ovu priču je ispričao Richard Holbrooke u *To End a War*, Random House, 1998, od str. 264.

⁴⁷ Graham Blewitt, tužitelj ICTY, je kasnije tvrdio da “bi bilo dovoljno dokaza za optužbu protiv predsjednika Tuđmana, da je još živ” za ratne zločine. Na kraju, Tuđman nije nikada optužen, a optužnica protiv generala Gotovine, koja spominje Tuđmana kao učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu, vodila je do njegovog oslobađanja 2012.

⁴⁸ U socijalističkoj Jugoslaviji su sve republike imale svoje udžbenike i nastavne planove. 1972. nastavni program, u Zavodu za unapređivanje osnovnog obrazovanja, Naša osnovna škola, Školska knjiga Zagreb, 1974, str. 133. Naglasci dodani.

⁴⁹ Snježana Koren, “Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije”, *Historijski zbornik*, LX, 2007, str. 247-294, str. 261.

⁵⁰ *Ibid.*, od str 261.

⁵¹ *Ibid.*, str. 262.

⁵² *Izvješće Vlade Republike Hrvatske o stanju školskih udžbenika*, citiran u: Snježana Koren, *ibid.*, str. 262.

iskorijeniti nasljedstvo jugoslavenskog sistema. Da bi to postiglo, Ministarstvo se okrenulo Ivi Periću, bivšem predavaču povijesti koji je radio u Zavodu za povijesnu znanost, smještenom u Dubrovniku, u palači iz 16-og stoljeća. Perić je bio pozvan da napiše knjigu povijesti za učenike od 14 godina, koja je trebala biti jedina knjiga koja pokriva 20. stoljeće.⁵³

Zašto Ivo Perić? Perić je još 1971. napisao udžbenik koji se bavio 20-im stoljećem.⁵⁴ Njegove je napore podupirao nitko drugi nego Franjo Tuđman.⁵⁵ Tuđman je kasnije tvrdio da je on “kumovao gotovo svemu što je u toj knjizi bilo novo i dobro”, napisavši 60 stranica osvrta na nacrt od Perića.⁵⁶ Kratko nakon Tuđmanovog suđenja 1972. Perićeva knjiga je bila povučena jer je bila previše nacionalistička.⁵⁷ Sa Tuđmanom kao predsjednikom, Perić je dobio drugu šansu. Odabrao je položaj Hrvatske državnosti za središnju temu. Knjiga je isticala da je “kao stara europska nacija, Hrvatska imala svoju državu još sredinom devetog stoljeća.” Tek kad je Hrvatska postala dijelom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, nakon prvog svjetskog rata, ona je prvi put nakon tisuću godina izgubila svoju državnost.⁵⁸ Zlikovci u knjizi bili su Srbi i Srbija.

U opisu Hrvatske iz perioda II svjetskog rata, Perić je opet slijedio Tuđmana. Tuđman je 1990. tvrdio da NDH iz vremena Ustaša “nije bila samo kvislinška i fašistička tvorevina nego je bila i odraz povijesne težnje hrvatskog naroda da ima neovisnu državu”.⁵⁹ Perićeva knjiga je pojašnjavala studentima:

“Kad se govori o NDH treba razlikovati ustaški režim u toj državi i želju Hrvata da imaju svoju samostalnu državu. Mnogi Hrvati nisu podržavali ustaški režim ... ali podržavali su potrebu hrvatskog naroda da ima i sačuva svoju nacionalnu državu.”⁶⁰

U knjizi je pisalo da je ustaški režim “provodio teror protiv Židova, cigana i Srba”.⁶¹ A ipak je Perić eksplicitno spomenuo jedino ubistva koje su ustaše izvršile nad “nekim istaknutim pripadnicima Hrvatske seljačke stranke”.⁶² Vođa ustaša, Ante Pavelić, nije bio niti kritiziran niti povezan sa nekim specifičnim kriminalnim djelima.

Razvijajući Tuđmanovu ideju o “nacionalnom izmirenju” između sinova ustaša i sinova partizana, knjiga je prikazala kako su glavninu zlodjela tijekom II svjetskog rata počinili Srbi. U poglavlju o “teroru četnika na hrvatskom prostoru”, Perić je pojasnio da su se rojalistički srpski četnici borili protiv komunističkih partizana i da su počinili “strašne zločine genocida

⁵³ Hrvatski udžbenik povijesti za 8. razred obuhvaća period od kraja I svjetskog rata.

⁵⁴ Ivo Perić, *Povijest, XX Stoljeća, za IV razred Gimnazije*, Školska Knjiga, 1971.

⁵⁵ Tuđmanova uloga je formalno bila uloga recenzenta. U toj ulozi je mogao raditi svašta, od obične ispravke grešaka do pisanja procjena ili pravljenja sugestija na strukturu i sadržaj.

⁵⁶ Franjo Tuđman, *Petrinjska 18*, str. 320-321 i *Usudbene povjestice*, str. 278, 287. Snježana Koren navela u svom udžbeniku “Udžbenik iz 1971. i udžbenici o 1971.: udžbenički narativi i politike povijesti 1971. - 2011.” u Tvrtko Jakovina, *Hrvatsko proljeće: 20 godina poslije*, 2012, str. 309-332.

⁵⁷ Perić je prvo objavio novo izdanje udžbenika 1972. (u kom Tuđman nije spomenut), ali je čak i ova verzija bila povučena naredne godine.

⁵⁸ Ivo Perić, *Povijest* (za 8. razred), Alfa, 1996. (prvo 1992.), str. 56; i str. 8 i str. 69. On je ubacio slijedeći odlomak o ustaškoj državi, “Nezavisna Država Hrvatska”: “Hrvatski narod je imao svoju državu u ranom srednjem vijeku, kojoj su stolovali narodni, hrvatski vladari; imao je svoju državnost i pod hrvatsko-ugarskim carevima i pod austrijskim carem”

⁵⁹ *Glasnik Hrvatske Demokratske Zajednice*, br. 8, ožujak 1990. “Programske zasade i ciljevi HDZ – Uvodno izlaganje dr. Franje Tuđmana”, str 17-21.

⁶⁰ Ivo Perić, *Povijest* (za 8. razred), Alfa, 1996. (prvo 1992.), str. 73.

⁶¹ Ivo Perić, *ibid.*, str. 72.

⁶² Ivo Perić, *ibid.*, str. 69-73, str. 72.

protiv Hrvata i muslimana, želeći u nekim dijelovima Bosne i Hercegovine i Hrvatske stvoriti etnički čiste srpske krajeve.”⁶³

Perić je brzopotezno uspio pripisati Srbima odgovornost i za poslijeratne masakre. Na kraju rata, desetine tisuća hrvatskih zvaničnika, vojnika i civila otišlo u pogranični grad Bleiburg na jugu Austrije. Tamo su ih Britanske trupe izručile jugoslavenskim partizanima. Tisuće njih je bilo na mjestu smaknuto. Drugi su bili prisiljeni hodati, po užasnim uvjetima, do logora u Jugoslaviji. Perićeva knjiga naglašava kako je pred kraj rata veliki broj četnika prešao u partizane. “Ti bivši četnici, partizani, i dalje su zadržali u sebi mržnju prema svemu što je hrvatsko i katoličko ... činili su razne zločine: pljačkali, zlostavljali, ubijali.”⁶⁴ Nije spomenuta odgovornost Tita (koji je bio po jednom roditelju i Hrvat) niti ostalih višerangiranih komunističkih prvaka.

Poruka knjige bila je jasna: Hrvati su bili, unatoč ideološkim razlikama, dio jedne nacije, a Srbi su bili njihovi vječni neprijatelji. I ovo se nije promijenilo. Mali dio o – tad još gorućem – ratu za neovisnost je naglasio:

“Velikosrpske snage su učinile mnogo i premnogo zla u Hrvatskoj. Nošeni mržnjom prema svemu što je hrvatsko i katoličko, velikosrpski agresori su mučili, ubijali, klali i progonili Hrvate i ostale nesrbe, rušili katoličke crkve, uništavali katolička groblja, pljačkali, palili ne samo pojedine kuće Hrvata već i čitava hrvatska sela... Mnoge [ljude] su odveli i u svoje sabirne logore.”⁶⁵

Kasnija izdanja knjige su posvetila dodatna poglavlja “brzim i izuzetno uspješnim” vojnim operacijama iz ljeta 1995. Perić nije spomenuo hrvatske Srbe koji su pobjegli iz tih područja i zločine počinjene protiv srpskih civila.

Perićeva knjiga je odražavala i Tuđmanovu viziju prirodnih granica Hrvatske. U Kraljevini Jugoslaviji ja 1939. kreiran administrativni entitet koji je uključivao, osim današnje Hrvatske, veliki dio BiH i dio Srbije. Tuđman je 1990. tvrdio da su te granice velike Hrvatske, uključujući i dijelove BiH, bile “korak u rješavanju nacionalnog pitanja”.⁶⁶ Perić je to u svojoj knjizi objasnio kao pozitivan korak dalje od “velikosrpske hegemonije.”⁶⁷

Paralelno sa Perićevim radom, još jedan tim je napravio nacrt nastavnog plana povijesti. Vodila ga je Agneza Szabo, povjesničarka koja je radila u Državnom Arhivu Hrvatske u Zagrebu i bila stručna savjetnica za udžbenike povijesti u osnovnim i srednjim školama pri Ministarstvu obrazovanja i sporta. Ona je postala najvažniji protagonist Tuđmanove kampanje. Cilj joj je bio gajiti “zdrav patriotizam” među mladima.⁶⁸

Iz dijelova o Hrvatskoj tijekom II svjetskog rata, novi nastavni plan je izostavio reference o zločinima ustaša. Umjesto toga, nastavnici su bili pozvani da prosvijetle učenike o “kulturnom životu” Hitlerove marionetske države. Na listi onoga što je iz tog perioda trebalo biti pokriveno bilo je:

⁶³ Ivo Perić, *ibid.*, str. 86.

⁶⁴ Ivo Perić, *ibid.*, od str. 86.

⁶⁵ Ivo Perić, *ibid.*, od str. 116.

⁶⁶ Darko Hudelist, *Tuđman: Biografija*, Profil, 2004, str. 337.

⁶⁷ Ivo Perić, *ibid.*, str. 59.

⁶⁸ Objavljeno i u *Prosvjetni vjesnik*, “Nastavni plan i program za osnovnu školu – Povijest”, posebno izdanje (broj 2), lipanj 1999, str. 131.

“Slom i podjela Kraljevine Jugoslavije; Proglašenje Nezavisne Države Hrvatske; Organizacija vlasti u NDH; Podređenost okupatorskim silama i izvršavanje njihove volje; Ustaški režim; Režim koji je ovisio o sudbini svojih zastupnika; Gospodarske prilike; Organizacija i oblici kulturnog života.”⁶⁹

Predsjednik Tuđman je bio zadovoljan nastavnim planom koji je Szabo predložila i nagradio je odlikovanjem predsjednika.⁷⁰ Cijeno je što je Hrvatska nova nacionalna povijest nudila osjećaj orijentiranosti generaciji koja odrasta u ratu. Ublažavala je konflikte između raznih grupa u Hrvatskoj. Bila je jasna o tome tko su neprijatelji Hrvatske. Pitanja o prikladnim granicama je ostavljala otvorenim. Više od svega bila je ispričana priča o naciji u kojoj su “neovisnost i Franjo Tuđman postali teleološko ispunjenje hrvatske povijesti”.⁷¹

V. JEDNA POVIJEST – MNOGO HISTORIJA

Nisu svi dijelili Tuđmanovo viđenje. Nakon njegove smrti u studenom 1999, početkom 2000. su Hrvati izabrali novu vladu i novog predsjednika sa različitim stavovima o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti Hrvatske.

Ivica Račan, novi premijer, rođen je 1944. u nacističkom kampu u Ebersbach (Njemačka), gdje su njegovi roditelji držani kao politički zatvorenici. Postao je član komunista sa 17 godina. Postao je vođa Lige komunista Hrvatske 1989. i pretvorio je u Socijaldemokratsku partiju. Imenovan je za premijera 27. siječnja 2000. U veljači 2000. Hrvati su izabrali i novog predsjednika, Stipu Mesića. Bio je suosnivač Tuđmanove stranke (HDZ) i njegov se otac borio sa komunističkim partizanima.

Kao i Tuđman, Mesić je godinu dana bio politički zatvorenik pod komunističkim režimom. Razišao se sa Tuđmanom 1994, optuživši ga da je radio u suradnji sa Slobodanom Miloševićem i radikalnim bosanskim Srbima na uništavanju i podjeli BiH.⁷² Za razliku od Tuđmana, Račan i Mesić su jasno istakli da nedvosmisleno prihvataćaju granicu Hrvatske sa BiH. Prestali su financirati bosansko-hercegovačke separatiste. Utjecaj je bio neposredan. U roku nekoliko mjeseci, svo “spontano” nasilje protiv nehrvata u dijelovima Hercegovine pod kontrolom Hrvata je prestalo. Hrvatski Sabor je usvojio Ustavni akt o pravima nacionalnih manjina, kao i niz zakona koji su davali velika prava manjinama, uključujući i srpsku.⁷³

U travnju 2000, Račanova vlada je odlučila promijeniti način podučavanja povijesti u školama. Ministarstvo obrazovanja je osnovalo specijalno povjerenstvo za procjenu školskih knjiga povijesti. To je povjerenstvo predložilo odmah napisati nova izdanja najproblematičnijih knjiga, napraviti novi nastavni plan i potom uvesti u uporabu nove udžbenike. Nakon nekoliko mjeseci, ministarstvo je odobrilo objavljivanje četiri nova

⁶⁹ *Ibid.*, str. 142.

⁷⁰ *Katolički tjednik*, “[Stadler je želio Bosnu ‘preobraziti u Kristu’](#)”, bez datuma.

⁷¹ Wolfgang Höpken, “Between civic identity and nationalism. History Textbooks in East-Central and Southeastern Europe.” u Sabrina P. Ramet i Davorka Matić, *Democratic Transition in Croatia. Value Transformation, Education & Media*, Texas A&M Univ. Press, 2007, str. 163-192, str. 186/7.

⁷² Viditi: ICTY, “[Blaskic et al. – transcript, 17 March 1998](#)”, od str. 7154.

⁷³ Pravo na korištenje svog jezika i pisma u općinama u kojima čine najmanje trećinu stanovništva, zagaranirana zastupljenost u saboru (3 mjesta); proporcionalna zastupljenost u zastupničkim tijelima na regionalnoj razini (gdje čine više od 5 procenata stanovništva) i na lokalnoj razini (gdje čine više od 15 procenata stanovništva). Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, “[Pravo pripadnika nacionalnih manjina na zastupljenost u predstavničkim i izvršnim tijelima na državnoj i lokalnoj razini, te u tijelima državne uprave, pravosudnim tijelima i tijelima uprave jedinica lokalne i područne \(regionalne\) samouprave](#)”, 2012.

udžbenika povijesti za osmi razred koji su pokrivali 20. stoljeće.⁷⁴ Perićev udžbenik je ostao u upotrebi do 2004, ali nastavnici su sada imali izbor.

Nastala je žestoka rasprava. Kritičari su osudili mjere vlade kao pokušaj uništenja Hrvatske države. Na kongresu hrvatskih povjesničara u svibnju 2000, Tuđmanova saveznica Agneza Szabo je optužila komisiju za promoviranje “projugoslavenskog koncepta” i “Jugokomunizma.”⁷⁵

Snježana Koren – bivša nastavnica povijesti, a sad predavač povijesne pedagogije na Zagrebačkom Sveučilištu – napisala je jednu od novih školskih udžbenika koji je objavljen 2000. Njeni tekstovi su se direktno bavili zločinima ustaškog režima, od rasnih zakona protiv Židova i Roma do hrvatskih koncentracionih logora, u kojima je “život izgubilo više desetaka tisuća ljudi raznih nacionalnosti”. Njena je knjiga opisala život pod ustašama:

“Srbima je ograničeno kretanje, otpušteni su s poslova, a bilo je i pokušaja da im se nametne nošenje plave trake označene slovom ‘P’ (‘pravoslavni’). Poticano je njihovo iseljavanje, a mnogi su stradali u progonima i logorima.”⁷⁶

S druge strane, njena je knjiga samo površno opisala borbu Hrvatske za neovisnost 1991-1995. O ofanzivama iz 1995. postojalo je samo šest redaka. Pisalo je da je “u susjedne države izbjegao veliki broj hrvatskih građana srpske narodnosti” i da “pitanje njihova povratka još nije u potpunosti riješeno”. Nisu spomenuti zločini protiv srpskih civila.⁷⁷ To nije spomenuto ni u jednoj knjizi povijesti iz 2000.

U međuvremenu je pitanje ratnih zločina počinjenih tijekom rata za neovisnost postalo glavno u hrvatskoj politici. U veljači 2001, sudac iz Rijeke je osudio hrvatskog generala Mirka Norca za ratne zločine – to je bio prvi put da je visoki časnik bio osuđen. Norac je bio optužen za naređivanje i učestvovanje u masakrima nad srpskim civilima listopada 1991. u Gospiću, na mjestu ustaškog koncentracionog logora. Oko 120 Srba je bilo oteto, zatvoreno i ubijeno od strane ljudi pod njegovom komandom. Norca su optužili za ubojstvo jedne žene kao poticaj za ostale na ubojstva.⁷⁸

Nekih 100.000 ljudi je izašlo u Splitu na protest protiv presude Norcu.⁷⁹ Ivo Sanader, novi vođa HDZ-a, je rekao protestantima:

“Nijedna nacija ne odbacuje svoje heroje. Ni Hrvatska neće zaboraviti svoje najbolje sinove – a to su general Bobetko i svi ostali generali, uključujući i onoga koji sad nije s nama ali je u našim mislima – general Mirko Norac.”⁸⁰

⁷⁴ Ovi autori su objavili četiri udžbenika za 8. razred 2000.: Snježana Koren; Vesna Đurić; Hrvoje Matković; Maja Brkljačić, Tihomir Ponos i Dario Špelić. Viditi dodatak B.

⁷⁵ Snježana Koren i Branislava Baranović, “What Kind of History Education Do We Have After Eighteen Years of Democracy in Croatia? Transition, Intervention, and History Education Politics (1990-2008)”, u Augusta Dimou, *‘Transition’ and the Politics of History Education in Southeastern Europe*, V&R unipress, 2009, str. 91-140, str. 109.

⁷⁶ Snježana Koren, *Povijest 8*, 2001 (2000), str. 91.

⁷⁷ Snježana Koren, *ibid.*, str. 166.

⁷⁸ *The Washington Post*, “[Croatia Moves to Expose Its Ugly Secret](#)”, 18 svibanj 2000. Viditi: ICTY, 2. lipanj 2004. Sudac koji je predsjedavao na hrvatskom suđenju je uspio dobiti video traku obavještajne službe hrvatskog ministarstva unutarnjih poslova na kojoj načelnik policije u Gospiću govori o tzv. “sastancima smrti” iz 1991, ubojstvima Srba i slavlju nakon njih.

⁷⁹ *New York Times*, “[Croatian rally protests U.N. and demands early elections](#)”, 12. veljače 2001.

⁸⁰ Dejan Jović, “Croatia after Tuđman: the ICTY and issues of transitional justice”, u Judy Batt i Jelena Obradović-Wochnik (eds), *War crimes, conditionality and EU integration in the Western Balkans*, EUISS, Chaillot Paper 116, lipanj 2009, str. 13-27, str. 15.

Hrvatski nacionalisti i udruge branitelja su odbili prihvatiti ideju o stavljanju bilo kojeg hrvatskog vojnika na suđenje za bilo kakav kriminal tijekom njihovog “časnog rata”. Ali, njihovi protesti su propali. Norac je uhapšen, stavljen na suđenje i osuđen na 12 godina zatvora.⁸¹

U lipnju 2001, tužilac ICTY-a je dao Račanu povjerljivu optužnicu protiv generala Ante Gotovine, jednog od vodećih generala operacije Oluja iz 1995. i nacionalnog heroja. Gotovina se počeo skrivati. U 2002. ICTY je optužio i generala Janka Bobetka za ratne zločine. Bobetko je dobar dio obitelji izgubio zbog ustaša u II svjetskom ratu. Priključio se partizanima prije nego je napravio karijeru u Jugoslavenskoj armiji. Bio je iznimno ponosan na svoju ulogu u izgradnji nove hrvatske vojske i hvalio se u svojoj knjizi “Sve moje bitke” o svojoj ulozi kroz direktnu kontrolu nad brojnim operacijama – uključujući i onu iz 1993. u kojoj su od strane hrvatskih vojnika smaknuti srpski civili. Prilikom pokušaja hapšenja Bobetko se zabarikadirao u svojoj kući i rekao da ga neće živog odvesti. Kriza je okončana 2003. kad je Bobetko umro prirodnom smrću.

Koncem prosinca 2003, Tuđmanova stranka HDZ je pobijedila na nacionalnim izborima i vratila se na vlast. Ivo Sanader, Tuđmanov nasljednik na čelu stranke, postao je novi premijer. Studirao je u Austriji i imao je dobre veze sa kršćansko demokratskim strankama u Njemačkoj i Austriji. Sanader je želio da Hrvatska postane članicom EU i NATO-a. Da bi to i postigao krenuo je sa promjenama političkih gledišta svoje stranke. Najspektakularniji potez mu je bio kad se okrenuo srpskoj manjini. Sastavio je koalicionu vladu sa glavnom srpskom političkom strankom. Nakon samo dva tjedna u uredu, Sanader je govorio na proslavi pravoslavnog Božića u Zagrebu. Sa svojim srpskim koalicionim partnerom, vlada je izmijenila uredbu kako bi omogućili povratak srpskih izbjeglica u Hrvatsku. Kasnije, u siječnju 2008, Sanader će imenovati Srbina, Slobodana Uzelca, za zamjenika premijera.

Pod vodstvom Ive Sanadera Hrvatska je krenula na put prema članstvu u EU. Od samog početka, ovo putovanje je bilo u sjeni ICTY-a u Haagu. Događaji u Haagu i revizija školskih udžbenika se sad dešavala istovremeno.

Do vremena kad je Sanader preuzeo vlast, EU je jasno postavila da će blokirati put Hrvatske prema članstvu sve dok se svi osuđeni Hrvati ne izruče Haagu. Pregovori o priključenju su bili blokirani sve do listopada 2005. U prosincu 2005, general Ante Gotovina je bio uhićen na španjolskim Kanarskim Otocima kao rezultat praćenja hrvatskih vlasti. Sanader je rekao kako “postoji ustavni zakon koji nam nalaže da surađujemo sa ICTY-om. To znači da se svi osuđeni moraju pojaviti pred sudom.”⁸² Vikend nakon hapšenja Gotovine desili su se brojni protesti diljem Hrvatske. BBC je prenio kako su “desetci tisuća ljudi učestvovali u masovnim pohodima” u Splitu, u blizini rodnog mjesta Gotovine. Neki demonstranti su nosili majice sa natpisima “Ponos Domovina Ante Gotovina”. Na plakatima je stajalo “Branio nas je heroj, a ne zločinac!”⁸³ Krajem 2012. Gotovina se vratio i dobio herojsku dobrodošlicu nakon što ga je žalbeni sud ICTY-a oslobodio optužbi za ratni kriminal protiv Srba.

⁸¹ HRT, “[Oresković, Norac i Grandić proglašeni krivima, Rožić oslobođen](#)”, 24. ožujak 2003. Norac je 2008. dobio 7 godina zatvora za drugi ratni zločin iz 1993, kasnije spojeno u jednu osudu od 15 godina. Pušten je na slobodu studenom 2011. *Index*, “[Norac, Petrač i Šulić izašli iz zatvora](#)”, 25. studeni 2011.

⁸² ESI intervju, vidi “[Ivo Sanader – Ending the age of Croatian heroes](#)”, 4. travanj 2013.

⁸³ BBC News, “[Massive rally for Croatia suspect](#)”, 11. prosinac 2005. Anketa provedena neposredno nakon uhićenja Gotovine je pokazala da 61 procent ispitanika smatra kako je optužnica neosnovana. Puls, “61% građana vijest o uhićenju Gotovine smatra lošom vijesti!”, anketa provedena 8. prosinca 2005. (500 ispitanika).

VI. BITKE ŠKOLSKIH KNJIGA

Kad je istočna Slavonija, dio Hrvatske sa velikim brojem Srba, mirno reintegrirana 1998, u skladu da sporazumom donesenom tri godine ranije u Daytonu u SAD-u, dogovoren je moratorij o predavanju nedavne povijesti u školama reintegriranih područja. Do rujna 2005. moratorij je istekao i Vlada Hrvatske je morala ponuditi odgovor na pitanje kakvu će povijest učiti 4,150 srpske djece.⁸⁴

Već u jesen 2004. HDZ-om vođeno Ministarstvo obrazovanja je predložilo Snježani Koren da napiše “dodatni tekst o nedavnoj povijesti” za srpske učenike.⁸⁵ Ona je sa suradnicima prezentirala tekst koji nije ličio ni na jedan koji je do tad bio u uporabi u školama. Opisivao je kako su Srbi bili otpušteni sa poslova u vladinim strukturama i državnim ustanovama početkom 1990-ih. Naglašeno je da Franjo Tuđman nije samo vodio Hrvatsku prema neovisnosti nego je i kršio ljudska prava i gušio nezavisne medije. Udžbenik se bavio i zločinima nad Srbima u vrijeme i nakon operacija Oluja iz 1995. Tekst je imao i dvije fotografije: jedna prikazuje doček hrvatskih vojnika u Zagrebu, a druga rijeke srpskih izbjeglica koje napuštaju Hrvatsku.

Taj je dodatak izazvao žestoku polemiku. Objavljeno je više od 60 članaka, u kojim su povjesničari, novinari i ostali komentatori iskazivali svoje ogorčenje. Napali su dodatak zbog

⁸⁴ Drago Hedl, [“Croatia: Painful History Lessons”](#), *IWPR*, 6. rujna 2005.

⁸⁵ Najprije je ministarstvo zamolilo Koren da napravi dodatak za 8. razred i Tvrtka Jakovinu za dodatak za 4. razred srednje škole. Na kraju su Koren, Jakovina i Magdalena Najbar-Agičić zajedno radili na jednom dodatku.

“iskrivljenja povijesne istine o srpskoj agresiji”.⁸⁶ Kritika je bila tako jaka da je Ministarstvo obrazovanja zatražilo dodatna mišljenja. Na kraju su se složili sa srpskim predstavnicima da se koristi već postojeća knjiga za 8. razred koju je Koren ranije napisala. Dodatak je ostavljen u ladicu.

Ali tu nije bio kraj. U roku od nekoliko godina, većinu stvari koje je Koren spomenula u svom dodatku našlo se u udžbenicima povijesti korištenim u cijeloj Hrvatskoj. Dokumenta, hrvatska nevladina organizacija koja radi na pitanjima pomirenja, je 2007. objavila Korenin tekst u cijelosti pod naslovom “Jedna povijest, više historija”.

Ministarstvo obrazovanja je 2005. imenovalo povjerenstvo za novi nastavni plan za povijest, koji je završen 2006. Njime je postavljena radikalno nova svrha učenja povijesti:

“Nastava povijesti pomaže učenicima u razumijevanju vlastitih kulturnih i nacionalnih korijena te u njegovanju nacionalni identiteta. Spoznaje o drugim narodima i razumijevanja njihovih kultura pripremaju učenike za život u multietničkom i multikulturalnome društvu.”⁸⁷

Po pitanju ustaškog režima, plan iz 2006. je sugerirao nastavnicima:

“opisati kako je i u kojim uvjetima nastala Nezavisna Država Hrvatska; procijeniti ustaški režim i osuditi politiku terora nad građanima (posebno Srbima, Židovima i Romima), rasne zakone i koncentracijske logore – Jasenovac.”⁸⁸

Međutim, po pitanju zadnjeg hrvatskog rata, novi plan je naglasio da bi satovi trebali “imenovati istaknute hrvatske branitelje” i “jasno odrediti kako je došlo do rata, tko je agresor, a tko žrtva”.⁸⁹ Bilo je polemika o svakoj rečenici. Raniji nacrt programa je spominjao ustaški “režim nasilja nad hrvatskim stanovništvom i genocid nad Srbima, Židovima i Romima”. Izbačene su reference o genocidu.⁹⁰ Kao i eksplicitne reference o egzodusu srpskog stanovništva nakon operacije Oluja.⁹¹

Novi nastavni plan tražio je i nove udžbenike. Ministarstvo je 2007. imenovalo povjerenstvo koje će izabrati i odobriti nove knjige. Na čelu povjerenstva je bio Mario Jareb, koji je radio na (preimenovanom) Hrvatskom Institutu za povijest koji je Tuđman osnovao 1961.⁹² Jareb je bio član hrvatske vojske od 1994. do 1995. Kako je kasnije izjavio za ESI, on je vjerovao u domoljubnu povijest:

⁸⁶ Navod u Snježana Koren i Branislava Baranović, “What Kind of History Education Do We Have After Eighteen Years of Democracy in Croatia? Transition, Intervention, and History Education Politics (1990-2008)”, u Augusta Dimou, *‘Transition’ and the Politics of History Education in Southeastern Europe*, V&R unipress, 2009, str. 91-140, str. 127.

⁸⁷ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, “Nastavni plan i program za osnovnu školu”, Povijest, uvod, u: *Narodne Novine, br. 102, 15. rujan 2006*, str. 6955 (uvod). Naglasak dodan.

⁸⁸ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, “Nastavni plan i program za osnovnu školu”, Povijest za 8. razred, poglavlje 6, u: *Narodne Novine, br. 102, 15. rujan 2006*, str. 6960.

⁸⁹ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, *ibid.*, poglavlje 10, str. 6961.

⁹⁰ Navod u Snježana Koren i Branislava Baranović, “What Kind of History Education Do We Have After Eighteen Years of Democracy in Croatia? Transition, Intervention, and History Education Politics (1990-2008)”, u Augusta Dimou, *‘Transition’ and the Politics of History Education in Southeastern Europe*, V&R unipress, 2009, str. 91-140, str. 121.

⁹¹ Navod u Snježana Koren i Branislava Baranović, *ibid.*, str. 128.

⁹² *Jutarnji List*, “Udžbenik koji prešućuje ili navodi srpske žrtve u Oluji”, 4. travanj 2007.

“Mislim da u svakoj državi trebate promovirati domoljublje ... Vjerujem da trebamo željeti imati građane koji vole svoju domovinu, koji su na nju ponosni, a ne učiti ih da je njihova zemlja neka kriminalna kreacija iz koje trebaju pobjeći.”⁹³

Jareb je povjesničar sa međunarodnim iskustvom. Poslijediplomski studij je završio na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti i bio je Fulbrightov stipendista na sveučilištu Indiana. Specijalizirao je na povijesti II svjetskog rata i napisao doktorat o ustaškom pokretu. Jareb je bio i niz godina član hrvatske delegacije pri Međunarodnoj radnoj skupini za održavanje sjećanja, edukaciju i istraživanje holokausta.⁹⁴

Novi nastavni plan je predstavljao mogućnost za prijedlog novih školskih knjiga i mladi autori su iskoristili tu šansu. Krešimir Erdelja, nastavnik povijesti u osnovnoj školi, predao je nacrt knjige koju je napisao sa kolegom. Erdelja je bio strastveni predavač. Inzistirao je na uvođenju povijesti običnih ljudi, “da bi učenici vidjeli da povijest ne čine samo ratovi, bitke i generali”.⁹⁵ Za njega i njegovog kolegu autora, Igora Stojakovića, nisu postojali tabui. U svojoj su knjizi opisali zločine koje su počinili ustaški režim, komunistički partizani, srpske snage protiv Hrvata tijekom ranih 1990-ih i hrvatske snage protiv srpskih civila tokom 1995.

Voditelj Povjerenstva za školske knjige povijesti i autori udžbenika

Mario Jareb
(Voditelj povjerenstva)

Krešimir Erdelja
(autor udžbenika)

Snježana Koren
(autorica udžbenika)

Prednacrt knjige je išao od Jarebovog povjerenstva do autora i nazad nekoliko puta. Povjerenstvo je imalo primjedbe na određene odlomke, kao onaj koji je rekao, da su ranih 1990-ih “neodmjerenim izjavama i neki hrvatski političari” pridonijeli “uspješnosti ove [srpske] propagande.”⁹⁶ Govoreći o svojoj suradnji sa povjerenstvom Erdelja je se prisjeća:

“Oni su to shvatili kao izjednačavanje krivice, kao da je naša strana podjednako kriva za rat. To je besmisleno jer mi imamo cijeli odlomak koji govori kako je pobuna poticana iz Beograda, kako je srpsko rovarenje uspoređivalo sve Hrvate sa NDH (ustaškom državom). Mislim da smo mi ispravno opisali atmosferu tog vremena. Istovremeno ne bi

⁹³ ESI intervju sa Mariom Jareb, 13. ožujak 2013.

⁹⁴ Organizacija je u međuvremenu preimenovana u International Holocaust Remembrance Alliance, <http://www.holocaustremembrance.com/about-us>.

⁹⁵ Ovaj i ostali navodi Erdelje na ovoj stranici: ESI intervju sa Krešimir Erdelja, 19. ožujak 2013.

⁹⁶ Krešimir Erdelja i Igor Stojaković, *Tragom prošlosti* 8, 2009 (2007), str. 233.

bilo ispravno izostaviti da je na hrvatskoj strani bilo onih koji su bili spremni odgovoriti, na isti način, na provokaciju sa srpske strane.”⁹⁷

Povjerenstvo je prihvatilo njegove argumente. Njegovi članovi su jedino inzistirali na izbacivanju dvije kritične rečenice o Tuđmanu. Erdelja je umjesto toga “stavio neke opipljive primjere” kako je Tuđman podcijenio demokratizaciju države. To je bilo prihvaćeno.

Četvrtog travnja 2007. Jutarnji list je objavio kratak izvadak iz nove knjige povijesti koju je povjerenstvo upravo odobrilo. Tuđmanove pristaše su bile šokirane. Agneza Szabo i još 27 hrvatskih akademika, uključujući osamnaest članova Akademije za znanost i umjetnost, potpisali su otvoreno pismo Predsjedniku Vlade, Predsjedniku Sabora i Ministru obrazovanja. Upozorili su da bi “udžbenici povijesti trebali osim znanstvenih i pedagoških standarda uvažiti i *nacionalne i državne kriterije*”.⁹⁸ Tvrđili su da su neke knjige, uključujući i Erdeljovu, “pristrane i jednostrane”. Autori dopisa su napali i novi udžbenik Snježane Koren. Stavili su naglasak na slijedeći odlomak kao dokaz kako se ona borila “i nogama i rukama protiv pozitivnog opisa nedavnog rata u Hrvatskoj”:

“Srpsko stanovništvo s tih područja većinom je izbjeglo u Bosnu i Hercegovinu i Srbiju odmah nakon početka vojnih djelovanja. Preostali su malobrojni stanovnici, *no sljedećih mjeseci zabilježena su ubojstva nekoliko stotina srpskih civila, te pljačka i palež napuštene srpske imovine*. Dio srpskih izbjeglica se sljedećih godina vratio u svoje domove, no pitanje njihova povratka još uvijek nije u potpunosti riješeno.”⁹⁹

Autori dopisa nisu imali primjedbe na specifične činjenice: nekoliko stotina srpskih civila *jeste* bilo ubijeno i srpske kuće *jesu* bile uništene. Imali su primjedbe na način na koji su te činjenice prezentirane: “Dvije rečenice o stradanju Srba nasuprot sedam rečenica koje bi učenike trebali informirati o svemu ostalome što se je dogodilo (Hrvatima)” kao npr. stvaranje “(srpskih) logora”, “etničko čišćenje dijela Hrvatske” i “divljačko bombardiranje grada Zagreba”. Potpisnici dopisa su željeli više naglaska na “pozitivne aspekte” oslobodilačke operacije godine 1995. kao: “opstanak Republike Hrvatske i hrvatskog naroda”, “poništenje rezultata etničkog čišćenja i genocida koji su srpski teroristi proveli 1991.” i “obnovu života i povratak [hrvatskih] prognanika”.

Za Szabo i njene kolege nije bilo dovoljno što je Koren zločine koji su počinile srpske trupe spomenula u prethodnim poglavljima udžbenika. Oni su željeli *zauvijek* zadržati sliku Hrvatske kao žrtve i Srbije kao napadača. Otvoreno pismo je tražilo povlačenje udžbenika koji su napisali Erdelja i Koren.¹⁰⁰

Na koncu, taj im pokušaj nije uspio. Ostali povjesničari su potpisali otvoreno pismo u kom brane Erdelju i Koren protiv Szabo i njenih kolega.¹⁰¹ Jareb je ostao pri odluci povjerenstva da se ovi udžbenici odobre. HDZ-om vođeno ministarstvo se složilo s tom odlukom.

⁹⁷ ESI intervju sa Krešimirom Erdelja, 19. ožujak 2013.

⁹⁸ Otvoreno pismo 20 akademika i 10 povjesničara, “Otvoreno pismo predsjedniku Vlade, predsjedniku Hrvatskog Sabora, Ministru za znanost, obrazovanje i sport i saborskom Odboru za obrazovanje, znanost i kulturu”, prvo objavljeno 10. travnja 2007. Ponovo objavljeno u “Povjesničari, udžbenici i nastava povijesti u suvremenoj Hrvatskoj”, [Povijest u nastavi, Vol. V/9\(1\), lipanj 2007, str. 5-10](#). Naglasak dodan.

⁹⁹ Snježana Koren, *Povijest 8*, 2007, str. 227-8. Naglasak dodan.

¹⁰⁰ Otvoreno pismo 20 akademika i 10 povjesničara, *ibid*.

¹⁰¹ “Otvoreno o otvorenom pismu grupe povjesničara i znanstvenika”, prvo objavljen 2. svibnja 2007. Ponovno objavljen u “Povjesničari, udžbenici i nastava povijesti u suvremenoj Hrvatskoj”, [Povijest u nastavi, Vol. V/9\(1\), lipanj 2007, str. 11](#).

Pomoćnik ministra obrazovanja je izjavio da ministarstvo ne vidi razloge za povlačenje spornih udžbenika.¹⁰²

Snježana Koren se sjeća da je, nakon diskusije sa Jarebovim povjerenstvom, “promijenila neke detalje. Međutim, nisam promijenila ništa s čim ne bih mogla živjeti.”¹⁰³ Ovo ne znači da se Jareb složio s njenim tekstom.¹⁰⁴ Kasnije je Jareb objasnio za ESI:

“Ja nisam pristaša zabrana. Ja sam za diskusiju. Svaka zabrana pretvara onog tko je zabranjen u žrtvu i sve se mistificira. Ja sam za diskusije o svemu i pokazivanje da li je nešto vjerodostojno ili nije.”¹⁰⁵

Umjesto da zabrani udžbenike drugih autora on je odlučio napisati svoj udžbenik povijesti koji je objavljen 2008.

U 2011. udžbenik koji je bio najviše u uporabi je izdanje Krešimira Erdelje i Igora Stojakovića.¹⁰⁶ 39 procenata učenika su učili iz ovog udžbenika.¹⁰⁷ Drugi je bio udžbenik Maria Jareba i Stjepana Bekavca.¹⁰⁸ Koristilo ga je 25 procenata učenika. Treći je bio udžbenik Snježane Koren, koji je koristilo 19 procenata učenika.¹⁰⁹

U lipnju 2013, kad je Hrvatska pristupila Europskoj uniji, u uporabi su bila četiri udžbenika povijesti za osmi razred osnovne škole. Svi su opisivali kako je ustaški režim imao za cilj stvaranje nacionalne domovine isključivo za Hrvate. Erdeljeva knjiga spominje “ustaški teror nad Srbima, Židovima i Romima”, Jarebova “progon i masovna ubojstva srpskog naroda”, Korenina “genocid Srba, Židova i Roma”, a četvrta knjiga “progon Srba”. Sve spominju rasne zakone, te da su Židovi morali nositi žutu zvijezdu, da su im oduzimani posjedi, da su bili zatvarani i ubijani u logorima. Sve opisuju Jasenovac, najveći hrvatski koncentracijski logor u kom su ubijani Srbi, Židovi, Romi i antifašisti Hrvati, te navode brojke ubijenih u skladu sa američkim muzejom holokausta i međunarodnim povjesničarima. Bliži pogled na sadržaj ovih knjiga pokazuje koliko se razlikuju od knjige Ive Perića s početka 1990-ih (Dodatak A).

VII. PODUČAVANJE O PRAVEDNIM RATOVIMA

Prije nekoliko generacija, predavanje povijesti ratnih zbivanja učenicima u školi imalo je jasan cilj: usaditi domoljublje. Glavna poruka je bila posve jasna: u nasilnom i opasnom svijetu, opstanak bilo koje nacije ovisi o njenoj sposobnosti da dobije svoje bitke. Tako ratovi, iako uvijek tragični, postaju konačni test junaštva nacije.

U studenom 1939, mjesec dana nakon pada Poljske pod nacističku Njemačku, britanski pisac i bivši diplomat Harold Nicholson napisao je knjižicu koja je odmah postigla uspjeh: “*Why Britain is at war*” (“*Zašto je Britanija u ratu*”). Nicholson je pojasnio da je “Britanski narod

¹⁰² *Jutarnji List*, “[Ministarstvo akademikima: Povjerenstvo za udžbenike radilo stručno](#)”, 10. travanj 2007.

¹⁰³ ESI intervju sa Snježanom Koren, 18. ožujak 2013.

¹⁰⁴ Jareb je čak bio suautor čitave knjige o Koreninom odbačenom dodatnom tekstu iz povijest (veliko dio kog je ona stavila u svoj udžbenik iz 2007.), smatrao je da je obrada događaja 1990-ih i rata pogrešna. Robert Skenderović, Mario Jareb i Mato Artuković, *Multiperspektivnost ili relativiziranje: “Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest” i istina o Domovinskom ratu*, Hrvatski institut za povijest, 2008.

¹⁰⁵ ESI razgovor sa Mariom Jareb, 13. ožujak 2013.

¹⁰⁶ Krešimir Erdelja i Igor Stojaković, *Tragom prošlosti 8*, drugo izdanje, Školska knjiga, 2009.

¹⁰⁷ Za podatke o uporabi 4 udžbenika: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta “Postotna zastupljenost udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava”, podaci iz školske godine 2010/11.

¹⁰⁸ Stjepan Bekavac i Mario Jareb, *Povijest 8*, drugo izdanje, Alfa, 2009.

¹⁰⁹ Snježana Koren, *Povijest 8*, treće izdanje, Profil, 2009.

po prirodi miran i ljubazan ... ne teži časti i slavi i smatra da su ratovi, čak i pobjede, smiješni, ružni i beskorisni. Oni nisu ni ratnici ni heroji dok nisu prisiljeni to postati; oni su razumne i nježne žene i muškarci.”¹¹⁰ Ali, kao “Anglo-Saksonska rasa”, oblikovana “mješavinom realizma i idealizma”, britanski narod shvaća kad je vrijeme za uzeti oružje: “sve su velike civilizacije na kraju nestale zbog poraza u ratovima. Pobjede neprijatelja su dovele do kraja Babilonaca, Perzije, Kartage, Rimljana, Bizanta i Napoleonove imperije.”¹¹¹ I u 1939, sa Trećim Rajhom na rubu dominacije nad cijelom Europom, samo je Britanija mogla spriječiti novo tamno doba i osnivanje posve drugačije Europe:

“Trebamo stvoriti svijet za koji se vrijedi boriti. Svijet bez taštine i okrutnosti, bez pohlepe i laži. Ako Hitler pobijedi onda će takav svijet biti nemoguć mnogim generacijama. Jedino Britanija može stvoriti Sjedinjene Države Europe.”¹¹²

Od rujna 1940. do studenog 1941, Njemačka je bombardirala London, Coventry i mnoge druge britanske gradove, prilikom čega je ubijeno više od 60 tisuća ljudi i uništeno dva miliona kuća”.¹¹³ Borbe su trajale šest godina. Na kraju su Britanci i njihovi saveznici pobijedili. Winston Churchill, britanski ratni vođa, je 1946. govoreći na sveučilištu Zurich, ponovio Nicholsonovu poruku i pozvao Europljane “da naprave neku vrstu Sjedinjenih Država Europe. Samo će tako stotine miliona ljudi koji naporno rade biti u stanju ponovno imati radosti koje čine živote vrijednim.”¹¹⁴ Potom je Churchill stavio olovku na papir i stvorio remek djelo za koje je dobio Nobelovu nagradu za književnost, djelo u nekoliko tomova o najslavnijim vremenima Britanije: *Drugi Svjetski Rat*.

Sedamdeset godina poslije, sjećanja na slavni rat još žive u britanskim polemikama. Ali, dok priče o spašavanju europske civilizacije ostaju inspiracija, neki aspekti britanske ratne povijesti izazivaju polemike slične onima u Hrvatskoj. Jedno je pitanje postalo osobito kontroverzno: uloga ratne komande bombardera pod vodstvom zapovjednika Arthura Harrisa. Tijekom cijelog rata, britanski (i saveznički) piloti su nosili eksploziv i zapaljivo kemijsko oružje preko neprijateljskih teritorija i ispuštali ih, bez velike preciznosti, na radnike, obitelji i kuće. To su radili po cijeloj Europi: od Bugarske do Italije, od okupirane Francuske do Njemačke. Britanska je štampa informirala o strategiji kao “namjernom bombardiranju terora.”¹¹⁵ To je bila strategija koju je i Churchill hvalio na susretu sa Staljinom u Moskvi, kolovoza 1942:

PREMIJER: ... Što se tiče civilne populacije, mi smo to smatrali vojnom metom. Nismo tražili milosrđe, a nismo ga ni pokazivali.

STALJIN je rekao da je to bio jedini način.

PREMIJER je rekao: nadamo se da ćemo uništiti dvadeset njemačkih gradova kao što smo uništili Cologne, Lubeck, Dusseldorf. Sve više zrakoplova i sve veće bombe.¹¹⁶

Do svibnja 1945. saveznici su napali 61 njemački grad, uključujući masovne napade na Hamburg, Berlin i na poslijetku Dresden, gdje su 13. veljače 1945. tijekom četrnaest sati

¹¹⁰ Harold Nicholson, *Why Britain is at War*, Viking, 2010[1939], str. 128.

¹¹¹ Harold Nicholson, *ibid.*, str. 142.

¹¹² Harold Nicholson, *ibid.*, str. 160.

¹¹³ Yuki Tanaka i Marilyn B. Young, *Bombing Civilians – A Twentieth Century History*, The New Press, 2009, str. 2.

¹¹⁴ Vijeće Europe, [“Winston Churchill, speech delivered at the University of Zurich, 19 Sept. 1946”](#).

¹¹⁵ Yuki Tanaka i Marilyn B. Young, *ibid.*, str. 42.

¹¹⁶ Zvanični UK protokol, susret u Moskvi 12. kolovoz 1942. Navod u Richard Overly, *The Bombing War*, Penguin, 2014, str. 625.

namjerne stravične paljbe ubili između 25 i 30 tisuća ljudi.¹¹⁷ Do kraja rata je bombardirano 131 njemačka grada i oko 600 tisuća Nijemaca je ubijeno tijekom tih strateških bombardiranja. To nisu bile slučajne žrtve rata; strateška kampanja je bila uništiti moral civilnog stanovništva.¹¹⁸

Nakon rata se pojavilo pitanje kako bi trebalo zapamtiti ovu kampanju, pilote i njihovog zapovjednika Arthura Harrisa. U roku nekoliko godina, neki povjesničari su počeli postavljati pitanja o vojnoj opravdanosti kampanje bombardiranja. Danas se mnogi povjesničari slažu za Richardom Overym koji je zaključio u *The Bombing War (Rat bombama)* da se strateško bombardiranje pokazalo moralno kompromitirano i strateški neodgovarajuće. A ipak su ljudi koji su u tom učestvovali jako puno riskirali i pretrpjeli ogromne gubitke. Komanda bombardera se sastojala od 125 tisuća volontera prosječno starih 22 godina. Više od 56 tisuća je poginulo, a 10 tisuća je uhićeno. Argument onih koji su zagovarali da je pilote trebalo odlikovati bio je da su “gubitci komande bombardera bili dva puta veći nego bilo koje druge postrojbe”.¹¹⁹

Tako su se u ovoj raspravi pojavila dva pitanja: da li je bombardiranje civila ratni zločin? I, ako jeste, da li one koji su u tome učestvovali treba odlikovati kao sve ostale vojnike koji su se borili za oslobođenje svoje zemlje i europske civilizacije? Overy je ukazao kako su još u vrijeme ofanzive savezničke vođe bile svjesne kako bombardiranje civila “krši sve prihvaćene norme vođenja modernih ratova, bilo da su ih počinile njemačke, britanske ili američke zračne snage.” Ovo je imalo utjecaja na optužbe nacističkim vođama na suđenju u Nurembergu:

“Pravno je pitanje bilo dobro shvaćeno u to vrijeme. U ljeto 1945. pobjednički saveznici su najprije namjeravali dodati bombardiranje gradova optužbama protiv glavnih njemačkih ratnih kriminalaca. Po sugestiji britanskog ministarstva vanjskih poslova ovaj dio je iz optužbe tiho povučen jer je bilo posve evidentno da bi njemački branioci jako lako mogli vratiti istom mjerom savezničkim bombarderima.”¹²⁰

Nakon rata, kad je 1949. dogovorena Ženevska konvencija, član 51 je nedvosmisleno istakao da civilna populacija “neće biti cilj napada. Djela ili prijetnje nasilja, čiji je primarni cilj širiti teror među civilnom populacijom, su zabranjena.” Konvencija specificira da ovo uključuje “napad tijekom kog se može očekivati slučajni gubitak ljudskih života, povrede civila, oštećenje civilnih objekata ili kombinacije svega toga, što bi bilo prekomijerno u odnosu na konkretnu i direktnu vojnu prednost koja se predviđa.” Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY) je kasnije primijenio odrednice ženevske konvencije u svojim optužnicama. Stanislav Galić, zapovjednik srpske vojske u BiH, bio je osuđen na doživotni zatvor za bombardiranje civila u Sarajevu:

“Galić je naredio granatiranje i snajperske vatre po Sarajevu sa glavnim ciljem širenja terora među civilnom populacijom grada. Ovi napadi, koji su se dešavali gotovo svakodnevno, tijekom puno mjeseci, rezultirali se smrću stotina ljudi i žena svih doba, uključujući i djecu, i ranjavanje tisuća ljudi, sa namjerom da se terorizira gradska populacija.”¹²¹

¹¹⁷ Yuki Tanaka i Marilyn B. Young, *ibid.*, str. 3.

¹¹⁸ *Ibid.*, str. 4.

¹¹⁹ *conservativehome*, [“Lord Ashcroft: Why I have given £ 1 million to the Bomber Command Memorial”](#), 4. svibnja 2011.

¹²⁰ Richard Overy, *The Bombing War*, Penguin, 2014, str. 630.

¹²¹ ICTY, [Predmet Galić \(IT-98-29\)](#).

The Economist je 2013. pisao o kampanji bombardiranja u II svjetskom ratu kao “jako skupom brutalnom neuspjehu”.¹²² U veljači 2015. nadbiskup Canterburyja Justin Welby se izvinuo za bombardiranje.¹²³

Poslije rata su britanske vlasti oklijevale sa pravljjenjem memorijala za komandu bombardera. Arthur Harris je bio sve više ogorčen. Tijekom rata on je upozorio da su “nacisti ušli u rat sa djetinjastom iluzijom da će bombardirati sve ostale, a da nitko neće bombardirati njih ... Posijali su vjetar, a sad će žeti oluju.” Govoreći 1977. Arthur Harris bez kajanja izjavio “Opet bih uništio Dresden.”¹²⁴

Kad su objavljeni planovi za pravljenje spomenika u njegovu čast, nakon njegove smrti 1984. dijelovi britanskog tiska su bili skeptični. Londonski *The Times* je tražio da se projekt ukine i istakao da je Harris “fanatički vjerovao u masovno bombardiranje civila”. Predstavnici grada Coventry – tada pobratimljenog sa Dresdenom – izrazili su nelagodu. Kanon katedrale u Canterbury, koju su uništile njemačke bombe i koja je bila obnovljena kao simbol pomirenja između Njemačke i Britanije 1963. je izjavio da je ovo “ nesretna komemoracija”.¹²⁵ Nakon što je 1992. statua Arthuru Harrisu bila podignuta ispred crkve Royal Air Force u blizini Londonskog ekonomskog fakulteta, često je bivala pokrivena grafitima. Spomenik bombaškoj postrojbi je Kraljica otkrila u londonskom Green parku tek 2012, gotovo 70 godina nakon okončanja rata.

Šta ovo sve znači za predavanje povijesti u školama? Zainteresiranost za epski sukob između Ujedinjenog Kraljevstva i nacističke Njemačke i dalje je jako velika. Kako je britanski povjesničar Niall Ferguson rekao, iako je Engleska jedina država Europe u kojoj je učenje povijesti obavezno samo do 14-e godine života (deveta godina od ukupno 13 obveznih godina školovanja) postoji “pretjerana koncentracija ... na učenje ili o Hitleru ili o Henrijima – Treći Rajh ili Tudori.”¹²⁶ Međutim, nastavni materijal u britanskim školama prezentira pitanje bombardiranja civila – posebice slučaj Dresdena – u svoj svojoj moralnoj dvosmislenosti. Nastavni materijal upućuje na II svjetski rat kao na ispunjenje uvjeta za pravedan rat – rat sa pravednim povodom, vođen sa namjerom da se uspostavi dobro i ispravi zlo, vođen kao posljednje sredstvo nakon što su svi isprobani politički pregovori propali i u kom se poštuju civilna prava. Ali, u tim je knjigama pozornost usmjerena i na “akcije kao što je bilo savezničko bombardiranje Dresdena, dvodnevna opsada od gotovo 2,400 bombardera koji su uništili grad i ubili možda 135 tisuća civila bez ikakvog vojnog razloga” kao kršenje tih istih uvjeta.¹²⁷ Udžbenici se kritički osvrću na utjecaj i motivaciju tog bombardiranja. Studentima je dana prezentacija iz prve ruke od njemačkih žrtava.

“Ukupno je tijekom tri vala napada na grad bačeno 3,300 tona bombi. Mnoge od njih su bile zapaljive. One su stvorile toliko vatre da je nastala vatrena oluja. Što je više grad gorio to je usisavano sve više kisika i vatrena oluja se pojačavala.”¹²⁸

¹²² *The Economist*, “[Strategic bombing, 1939-45 A costly, brutal failure](#)”, 21. rujan 2013.

¹²³ *The Daily Mail*, “[Archbishop ‘says sorry’ for bombing the Nazis: Justin Welby attacked for ‘bizarre apology’ for Dresden raids, but makes no reference to RAF heroes killed by Hitler](#)”, 14. veljača 2015.

¹²⁴ *War History Online*, “[‘I would have destroyed Dresden again’: Bomber Harris was unrepentant over German city raids 30 years after the end of WWII](#)”, 11. veljača 2013.

¹²⁵ *Baltimore Sun*, “[Britons debate appropriateness of honouring Arthur ‘Bomber’ Harris](#)”, 5. siječanj 1992.

¹²⁶ Ferguson je primijetio da po podacima o ispitima iz 2006. “zapanjujućih 80 procenata učenika u završnim razredima srednje škole uči povijest trećeg rajha.” *Financial Times*, “[Too much Hitler and the Henrys](#)”, 9. travanj 2010.

¹²⁷ BBC GCSE Bitesize, “[Conditions for a Just War](#)”, pristup 21. kolovoz 2015.

¹²⁸ The History Learning Site, “[The Bombing of Dresden](#)”, pristup 21. kolovoza 2015.

Sjedinjene države se bore sa istim problemima oko toga kako zapamtiti bombardiranje civila u Japanu 1945. Neke američke školske knjige kritički ispituju odluku američkog predsjednika da baci dvije nuklearne bombe na kraju II svjetskog rata, upućuju na alternativne strategije tada moguće i uzimaju u obzir ljudsku i političku cijenu te odluke. Jedan autor, Mark Seldon, je napomenuo 2005. kako mnogi udžbenici “dramatiziraju bacanje atomskih bombi fotografijama koje prikazuju oblak u obliku gljive ili uništene gradove Hirošimu ili Nagasaki” ali da “niti jedna ne prikazuje ljudsku stranu bombardiranja, spržena tijela, djecu koja su ostala bez roditelja ili izbežumljene ljude koji uzaludno lutaju po ruševinama nakon eksplozije”.¹²⁹ Seldon zaključuje da “unatoč kritičkom tonu nekih udžbenika o atomskim bombama ... većina tekstova slavi američku pobjedu u ratu i njegove globalne posljedice sa samo oskudnim osvrtom na ljudsku cijenu, osobito cijenu koju su platili civili kao rezultat američkih akcija.”¹³⁰ Također je primijetio je vidan izostanak u većini SAD knjiga: samo nekoliko tekstova spominje zračne napade tijekom nekoliko mjeseci prije bacanja atomskih bombi; uništenje 62 japanska grada i bacanje zapaljivih bombi na Tokio, koji su odnijeli ukupno oko 300 tisuća života. Seldon je napisao:

“ovo je jedna od najvećih slabosti mnogih tekstova, onih koji su korišteni i za monografsku literaturu o ratu koja se tako fokusira na atomske bombe i posvećuje samo oskudnu pažnju na bacanje zapaljivih bombi na gradove.”

Ovo izostavljanje odražava opći vojni stav SAD-a prema zakonskoj opravdanosti bombardiranja civila. Ideja da su masovna ubojstva neprijateljskih civila opravdana i ponekad čak i neophodna ostaje centralna u američkoj vojnoj doktrini. Dok je SAD bacila dva miliona tona bombi tijekom II svjetskog rata, bacili su više od osam miliona tona na Indokinu tijekom rata u Vijetnamu 1960-ih. Jedna studija, koja opisuje bombardiranje civila tijekom hladnog rata napominje kako je “izuzetno teško prihvatiti ukupan broj žrtava, uglavnom civilnih: 2 do 3 miliona u Koreji, 2 do 4 miliona u Vijetnamu.”¹³¹ Tek su nakon 1990. udžbenici povijesti u SAD počeli stavljati neke jako uznemirujuće fotografije žrtava bombardiranja koje su pomogle da se malo pomakne javno mišljenje protiv rata u Vijetnamu.¹³²

Način na koji se o ratovima uči u školama nije samo o tome kako se pamti prošlost nego i o tome koje su vrijednosti zadržane u sadašnjosti. Školske knjige odražavaju promjene vrijednosti, normi i međunarodnog humanitarnog zakona. Istodobno, promjene u školskim knjigama mogu potvrditi stvaranje novih normi i osjećaja, kakvo je i pitanje uhićenja i zatvaranja građana tijekom rata na osnovu njihove etničke pripadnosti. U prvim fazama II svjetskog rata, nakon što su Japanci napali Pearl Harbour 1941, vlada SAD je odlučila oduzeti slobodu 112 tisuća Japanaca i američkih Japanaca. U pritvoru su bili tijekom cijelog rata. Većina njih su bili američki građani, jedna trećina su bili japanski građani i dugogodišnji stanovnici koji nisu mogli dobiti državljanstvo zbog diskriminatorne uredbe donesene 1942. Komandir koji je naredio pritvor je tada izjavio “Japanac je Japanac. Nema nikakve veze da li je američki državljanin ili nije.”¹³³

Nakon rata su američke knjige povijesti predstavile pritvor Japanaca kao vojnu neophodnost; kako je jedan ugledni tekst iz 1949. zaključio:

¹²⁹ Mark Seldon, [“Remembering ‘The Good War’: The Atomic Bombing and the Internment of Japanese-Americans in U.S. History Textbooks”](#), *Asia-Pacific Journal*, 8. svibanj 2005.

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ Yuki Tanaka, Marilyn B. Young, *Bombing Civilians – A Twentieth Century History*, *ibid.*, str. 157.

¹³² James Lowen, *Lies my teacher told me: Everything Your American History Textbook Got Wrong*, Touchstone, 2007[1995].

¹³³ Roger Daniels, *Concentration Camps: North America, Japanese in the United States and Canada*, during World War II, 1981.

“Svjedočanstvo o građanskim slobodama je nešto na što svi Amerikanci mogu biti ponosni. Nije bilo hysterije, progona disidenata ... Postojanje nekih 100,000 Japanaca na Pacifičkoj obali predstavljao je poseban problem. Jer, u hitnoj situaciji nakon Pearl Harboura, vojska nije imala vremena ispitivati svakog Japanca pojedinačno, umjesto toga je donesena gruba odluka ... preseliti ih sve u kampove.”¹³⁴

Godine 2005. Mark Seldon je ispitivao kako je odluka o pritvoru građana na etničkoj osnovi tretirana u osamnaest američkih školskih knjiga povijesti u periodu od 1958. do 2000.¹³⁵ Primijetio je da najranije knjige, objavljene 1950-ih uopće nisu spomenule tu temu. Ali do 1970-ih i 1980-ih vodeći udžbenici srednjih škola su opisale pritvor kao “sramotan”, “tragičan”, “ratnu hysteriju”, “smrtnu nepravdu”, “beščašće”. Udžbenici su se osvrtnali na antijapanski rasizam u SAD. Osam knjiga koje je Seldon proučavao uključivale su “suosjećajne fotografije Japanaca i američkih Japanaca, posebice žena i djece, u njihovoj najboljoj odjeći kako strpljivo stoje u dugim redovima prije nego će ih utrpati u autobuse i vlakove i odvesti u kampove.”¹³⁶

Šta leži iza ovako dramatične promjene stava? S jedne strane postojao je pritisak japanskih Amerikanaca, koji su tvrdili kako je pritvor bio i neustavan i rasistički. Također je postojao širi pomak u stavovima prema rasizmu i slobodama:

“Većina udžbenika i mnogo nastavnika danas uviđa da je njihova edukaciona odgovornost usađivanje ideala pravednog i nepristranog tretiranja građana i osuđivanje rasizma, a ne obrana ove vladine akcije.”¹³⁷

Ali što je isto tako važno, promjene u školskim knjigama su prethodile i pomogle stvaranje puno širih promjena u društvenim stavovima. 1983. Kongresno povjerenstvo je zaključilo kako je pritvaranje 120 tisuća japanskih Amerikanaca i Japanaca sa boravištem u SAD-u bio “ogromna nepravda” motivirana “rasnim predrasudama, ratnom hysterijom i neuspjehom političkog vodstva.”¹³⁸ Kongres je 1988. donio uredbu o ljudskim slobodama koja je uključivala i repatrijaciju žrtava japanskih Amerikanaca.¹³⁹

Kako se u školama predaju teme kao pritvor građana, bombardiranje civila, mučenje i etničko čišćenje šalje signale koji se protežu daleko izvan granica školskih učionica. Autokracije kao Putinova Rusija pokušavaju zataškati svoje ratove, čak donijeti zakone koji nazivaju kaznenim djelom postavljanje pitanja o djelovanju sovjetskih vojnika ili svjesno širenje “lažnih informacija” o sovjetskim aktivnostima tijekom rata.¹⁴⁰ Demokracije koje poštuju međunarodna prava, kao što su Ženevska konvencija i povelja Međunarodnog kriminalnog suda, moraju biti spremne primijeniti te standarde kako u svojoj praksi tako i u praksi drugih.

Moderno humanitarno pravo je podjednako obvezujuće za države koje vode pravedan rat ili rat samoobrane kao i za agresora. Spremnost na osudu kršenja zakona rata čak i u slučaju podrške pravednom cilju je lakmus test državnog prihvaćanja međunarodnih normi. Kako je britanski dnevni list *The Independent* napisao 2004, zagovarajući službenu ispriku za

¹³⁴ Laura Hein, [“Teaching War Is Not Easy: Controversies in Japan, Germany, and the United States”](#), Wilson Center, 1. siječanj 2001.

¹³⁵ Mark Seldon, [“Remembering ‘The Good War’: The Atomic Bombing and the Internment of Japanese-Americans in U.S. History Textbooks”](#), *Asia-Pacific Journal*, 8. svibanj 2005.

¹³⁶ Mark Seldon, *ibid.*

¹³⁷ Laura Hein, [“Teaching War Is Not Easy: Controversies in Japan, Germany, and the United States”](#), Wilson Center, 1. siječanj 2001.

¹³⁸ *New York Times*, [“Wartime internment of Japanese was ‘grave injustice,’ panel says”](#), 25. veljača 1983.

¹³⁹ Densho Encyclopedia, [“Civil Liberties Act of 1988”](#), zadnji pristup 10. rujana 2015.

¹⁴⁰ *RFE*, [“Putin Signs Law Criminalizing Denial Of Nazi War Crimes”](#), 15. rujana 2015.

bombardiranje Dresdena: “Zar je zaista tako teško razumjeti da istovremeno možete podržati rat i biti protiv nekih pojedinačnih ratnih zlodjela počinjenih tijekom borbi?”¹⁴¹ Zapravo je čak i za razvijene demokracije iznenađujuće teško, ali u biti esencijalno ako se želi imati budućnost sa manje ratnih zločina.

VIII. ZAŠTO SU HRVATSKI UDŽBENICI VAŽNI

U siječnju 2015, Kolinda Grabar-Kitarović, do tada pomoćnica glavnog tajnika NATO-a za javnu diplomaciju, postala je četvrta predsjednica Hrvatske od osamostaljenja. Odlučila je proslaviti svoju izbornu pobjedu sa hrvatskim braniteljima u Zagrebu, gdje je obećala “nastaviti tamo gdje je naš prvi hrvatski predsjednik Franjo Tuđman stao ... Znam šta želite i šta tražite – prije svega poštivanje i priznavanje domovinskog rata kao temelja Hrvatske.”¹⁴² Nekoliko mjeseci poslije, Vlada Hrvatske vođena SDP-om je objavila da će se zagrebačka zračna luka zvati po Franji Tuđmanu.¹⁴³ Hrvatski premijer Milanović je već ranije zahtijevao da Franjo Tuđman u Zagrebu dobije “puno dostojniji trg.”¹⁴⁴ A u lipnju 2015, zagrebački gradonačelnik je objavio da će grad dati napraviti “najveći i najljepši spomenik u Hrvatskoj” za Tuđmana, čovjeka koji je “najjasnije izrazio ideju o nezavisnoj Hrvatskoj”.¹⁴⁵ Izgleda kao da je započelo natjecanje među vođama svih političkih partija u tome tko može najbolje odati počast osnivaču Hrvatske države.

A ipak se Hrvatska danas jako razlikuje od Hrvatske koju je Tuđman osnovao. Davne 1999. bila je međunarodno izolirana. Europski lideri su odbili doći na Tuđmanovu sahranu. Četvrt stoljeća kasnije, ona je članica NATO i EU. Biografija Grabar-Kitarović, prve žene predsjednice Hrvatske, ne može biti više različita od biografije Tuđmana, komunističkog partizana, političkog zatvorenika i nacionalističkog intelektualca. Grabar-Kitarović je bila na studentskoj razmjeni u Novom Meksiku, student na diplomatskoj akademiji u Beču, Fulbrightov stipendist na sveučilištu George Washington i usavršavala se na Kennedy School of Government Sveučilišta Harvard. Kao ministrica vanjskih poslova i europskih integracija i veleposlanica Republike Hrvatske u SAD ona je imala ključne uloge u priključenju Hrvatske u NATO i EU. Što znači onda njeno obećanje da će “nastaviti gdje je Tuđman stao”? Da li obnovljeni entuzijizam za ratnog vođu signalizira povratak na njegovu viziju Hrvatske povijesti? Da li predstavlja nostalgiju za ideale iz 1990-ih?

Zamislite na trenutak da se hrvatske školske knjige nisu promijenile od 2000; da učenici i danas uče kako su im Srbi povijesni neprijatelji; da su zlodjela partizana, uključujući masovna smaknuća nakon II svjetskog rata, počinili uglavnom Srbi; da je bilo nekih dobrih strana u politici i idealima ustaškog režima, npr. ideja o velikoj Hrvatskoj koja bi obuhvaćala i BiH; i da nema potrebe za spominjanjem bilo kojih kriminalnih djela koja su počinili Hrvati tijekom bilo kojeg od nedavnih ratova. U takvom scenariju, hrvatske manjine, susjedi i ostale europske zemlje bi imali dobar razlog da ne vjeruju u službeno opredjeljenje za demokraciju i ljudska prava.

Stoga su napredak Hrvatske u pomirenju sa nedavnom prošlosti i kreiranje izbalansiranih udžbenika povijesti izuzetno važni. Dobrim dijelom primjer Hrvatske se čini pozitivnijim u odnosu na primjere iz Velike Britanije i SAD, kojima su trebale decenije da se suoče sa kompleksnim moralnim naslijeđem II svjetskog rata. Spremnost Hrvatske da se uhvati u

¹⁴¹ *The Independent*, [“The Queen should apologise to Dresden”](#), 3. studeni 2004.

¹⁴² *Balkan Insight*, [“New Croatian president celebrates with protesting veterans”](#), 12. siječanj 2015.

¹⁴³ *Balkan Insight*, [“Croats to Rename Airport after Tudjman”](#), 30. lipanj 2015.

¹⁴⁴ *Dnevnik*, [“Milanović: Franjo Tuđman još uvijek u Zagrebu nema dostojan trg”](#), 25. lipanj 2015.

¹⁴⁵ *Balkan Insight*, [“Tudjman Takes Zagreb, 15 Years After Death”](#), 13. srpanj 2015.

koštac sa ovom kompleksnom temom ukazuje nivo povjerenja kojeg povremene promjene političke retorike, kakvu danas vidimo, ne znače temeljno udaljavanje od vrijednosti demokracije i ljudskih prava.

Ali može li hrvatskim političkim prvacima ipak biti privlačno da vrate u nazad ono što je postignuto tijekom nekoliko posljednjih godina po pitanju iskrenog razračunavanja sa prošlosti? Takav se povrat dogodio u Putinovoj Rusiji posljednjih godina. Desilo se to i u Japanu. Bilo je pokušaja i u Francuskoj po pitanju alžirske borbe za neovisnost. U sva tri spomenuta slučaja, povrat na staro se podudario sa i imao utjecaj na tenzije, Rusije i susjednih država, Japana i ostalih država istočne Azije, Francuske i bivših kolonija. Ratovi poviješću imaju posljedice u realnom svijetu. Hrvatsko vodstvo još uvijek može odabrati da krene nizbrdo slijedeći put Rusije ili Japana, koristeći nacionalističku povijest za pojačavanje linija razdora unutar zemlje i između Hrvatske i susjednih država.

Naravno, o povijesti se ne uči samo iz školskih udžbenika. Kao što je Krešimir Erdelja, suautor jedne od najpopularnijih knjiga rekao za ESI: “Učenje povijesti u školi je samo jedan kamen u mozaiku. Tu su obitelj, mediji, svi koji stvaraju sliku u glavama djece.” Dodao je:

“S vremena na vrijeme, kad predajem o II svjetskom ratu, o ustašama i njihovom vođi Ante Paveliću, pojavi se smiješak na licu jednog dječaka u razredu. Vidite da bi on nešto želio reći, ali se ne usuđuje. Tad se jedino mogu nadati da ih dobro učim, da sam uspio postići da učenici shvate da je to bilo zlo i da ne postoji nikakav razlog staviti slike tog čovjeka na zid za 10 ili 20 godina.”¹⁴⁶

Ipak, udžbenici su iznimno važni. Oni prenose ideju državljanina i državljanstva; oni signaliziraju odraslima dubinu posvećenosti nacije ljudskim pravima i temeljnim vrijednostima, u ratu i miru. Udžbenici tako dobivaju centralnu važnost za budućnost Europe i Balkana.

Ne postoje EU standardi za podučavanje povijesti, iako je mali broj pitanja važniji za budućnost europskog projekta. EU institucije nemaju utjecaja na to kako će škole u Madridu učiti djecu o španjolskom građanskom ratu, kako u Parizu uče o mučenjima u Alžiru ili kako knjige u Pragu govore o izbacivanju njemačkih Sudeta. Državni autoriteti 28 zemalja članica, ne EU institucije, odobravaju školske udžbenike. Ovo se neće promijeniti.

Ovo također znači da hrvatsko društvo – povjesničari, profesori, novinari, političari i glasači – trebaju obraniti predavanje povijesti za odrasle u školama, posvećene vrijednostima moderne Europe. Da li će uspjeti u tome imat će utjecaja izvan hrvatskih granica. Danas se autori udžbenika diljem Balkana susreću sa izazovom kako objasniti rat i ratne zločine, fašizam, komunizam, etničko čišćenje i sistematsko kršenje ljudskih prava tijekom nedavne prošlosti. Neke zemlje Balkana još uvijek koriste udžbenike slične onima iz Hrvatske iz 1990-ih i pričaju učenicima priče o nacijama okruženim neprijateljima, sa nacionalnim herojima i stranim zlikovcima, periodima patnji i stradanja koji su se izmjenjivali sa periodima vojnih pobjeda: najgore vrste povijesnih priča za djecu.

Mark Mazower je na kraju svoje magistarske povijesti o Solunu napisao:

“Kako se male države integriraju u širi svijet, čak i najveći uče koliko trebaju pomoć svojih susjeda da se suoče s problemima koje svi imaju; strogo ograničena i zatucana koncepcija povijesti koju su nekad gajili i koja im je davala neko opravdanje tada počinje

¹⁴⁶ ESI intervju sa Krešimirom Erdelja, 19. ožujak 2013.

izgledati manje vjerojatna i manje neophodna. Druge budućnosti trebaju druge prošlosti.”¹⁴⁷

A sve druge budućnosti će trebati druge udžbenike. U raspravama diljem svijeta oko školskih udžbenika zapravo se nalazi pitanje ne o prošlost nego o budućnosti.

¹⁴⁷ Mark Mazower, *Salonica. City of Ghosts*, Knopf, 2006 (2004), str. 439.

DODATAK A: POVIJEST KOJU UČE HRVATI

U srpnju 2013, kad se Hrvatska priključila EU, postojale su četiri knjige povijesti za osmi razred osnovne škole. To je vrijeme kad učenici, stari 14 godina, po prvi put uče o povijesnim zbivanjima 20-og stoljeća. U tjednu postoje dva sata povijesti po 45 minuta, ukupno pedeset sati nastave povijesti u školskoj godini.¹⁴⁸

Tijekom 2011. se najviše koristio udžbenik Krešimira Erdelje i Igora Stojakovića (ovdje: knjiga I – ER).¹⁴⁹ 39 procenata učenika je koristilo ovaj udžbenik¹⁵⁰

Drugi je bio Mario Jareb i Stjepan Bekavac (knjiga II – JA).¹⁵¹ Koristilo ga je 25 procenata učenika.

Treću knjigu po uporabi, 19 procenata, napisala je Snježana Koren, (knjiga III – KO).¹⁵²

Četvrta je bila knjiga autorice Vesne Đurić, nastavnice povijesti u osnovnoj školi u Zagrebu. (knjiga IV – DJ).¹⁵³ Iz nje je učilo 18 procenata učenika.

Autori knjiga povijesti

Krešimir Erdelja
(suautor udžbenika I)

Mario Jareb
(suautor udžbenika II)

Snježana Koren
(autorica udžbenika III)

Svi ovi autori su se osvrnuli na izazov pisanja udžbenika. Erdelja, strastveni nastavnik rođen 1968, ilustrirao je kako on vidi predavanje povijesti, koje nije “ni crno ni bijelo”, navodeći primjere iz poglavlja o atomskoj bombi na Hirošimu: “Uključili smo i pismo dvije djevojčice koje su preživjele, jedna je tada imala osam godina i još ju je mučilo što dok je bježala nije uspjela dati vode nekome drugom. Također smo u knjigu stavili i izjavu Paul Tibotts, čovjeka koji je bacio bombu i koji zbog toga nije imao grižnje savjesti.”¹⁵⁴

¹⁴⁸ Od školske 2014./15. godine koriste se novi udžbenici, iako se većina sastoji od ažuriranih podataka iz udžbenika iz 2013.

¹⁴⁹ Krešimir Erdelja i Igor Stojaković, *Tragom Prošlosti 8*, drugo izdanje, Školska knjiga, 2009.

¹⁵⁰ Za podatke o uporabi 4 udžbenika: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, “Postotna zastupljenost udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava”, podaci školske 2010./11. godine.

¹⁵¹ Stjepan Bekavac i Mario Jareb, *Povijest 8*, drugo izdanje, Alfa, 2009.

¹⁵² Snježana Koren, *Povijest 8*, treće izdanje, Profil, 2009.

¹⁵³ Vesna Đurić, *Povijest*, treće izdanje, Profil, 2009.

¹⁵⁴ ESI Intervju sa Krešimirom Erdelja, 19. ožujak 2013.

Mario Jareb, povjesničar rođen 1969, je definirao ulogu autora knjiga povijesti kao “prevoditelja” onoga što povjesničari otkriju, koji otvaraju “prozor u svijet koji pomaže učenicima da razviju kritički stav prema onome što u knjigama piše.”¹⁵⁵ Snježana Koren, predavač povijesne pedagogije na Sveučilištu u Zagrebu, rođena 1965, rekla je za ESI da je dobila inspiraciju za pisanje svog prvog udžbenika povijesti gledajući britanske udžbenike u uredu British Councila 1990-ih, udžbenike koji su “imali puno kritičkih pitanja, koje su od učenika tražili da razmišljaju, a ne samo da reproduciraju činjenice”.¹⁵⁶

Bliži pogled na sadržaje ovih udžbenika pokazuje koliko se mnogo razlikuju od udžbenika Ive Perića koji je korišten 1990-ih.

Svi udžbenici navode da je većina Hrvata u početku pozdravila stvaranje NDH – ustaške države koja je surađivala sa Hitlerovom Njemačkom. Svi opisuju kako je ustaški režim imao cilj stvoriti domovinu isključivo za Hrvate. Knjiga I (ER) upućuje na “teror ustaša protiv Srba, Židova i Roma”, knjiga II (JA) na “progon i masovna ubojstva srpskog stanovništva.” Knjiga III (KO) na “genocid Srba, Židova i Roma”, a knjiga IV (DJ) na “progon Srba”. Svi spominju rasne zakone i navode kako su Židovi morali nositi žutu zvijezdu, da im je oduzimana imovina, da su bili zatvarani i ubijani u logorima. Sva četiri udžbenika opisuju Jasenovac, najveći hrvatski logor u kom su ubijani Srbi, Židovi, Romi i antifašisti Hrvati. Brojka stradalih je 60-100 tisuća u knjizi I, 72 tisuće u knjizi II, 80-100 tisuća u knjizi III, a knjiga IV spominje “desetke i desetke tisuća”. Te su brojke u skladu sa onim koje daju međunarodni povjesničari i američki muzej holokausta.

Sve četiri udžbenika opisuju ubojstva počinjena na kraju II svjetskog rata u Bleiburgu i u dijelovima Jugoslavije gdje su komunisti – partizani ubili mnogo hrvatskih zatvorenika. Desetine tisuća Hrvata su izgubili živote – po knjizi II (JA) nekih 70 tisuća. Istu ovu brojku navodi povjesničar Keith Lowe u svojoj knjizi “Divlji kontinent”. On tamo piše kako su partizani ubili 70 tisuća ljudi u danima neposredno nakon završetka rata.¹⁵⁷ Lowe navodi riječi jednog od vođa partizana iz tog doba Milovana Đilasa, koji je objasnio britanskom magazinu 1979. kako nije bilo šanse ispitati toliki broj ljudi i kako je “bilo puno lakše sve ih pobiti i tako riješiti problem.”¹⁵⁸

Opisi događanja iz 1990-ih su slični u sva četiri udžbenika, iako se razlikuju po naglasku stavljenom na pojedine događaje. Sva četiri se osvrću na dvije vojne akcije iz 1995, Bljesak i Oluja, tijekom kojih je hrvatska vojska uspjela vratiti kontrolu nad većinom okupiranog teritorija. Svi udžbenici spominju kako je većina Srba pobjegla u BiH ili Srbiju. Knjiga I piše kako je jugoslavenska armija surađivala sa pobunjenicima, ali o njima ne piše kao o “agresoru”. Knjiga II ima poglavlje od šest stranica o “agresiji velike Srbije na Hrvatsku” i opisuje kako je cilj “srpskog agresora” bilo okupirati veliki dio Hrvatske. Knjiga III izbjegava riječ “agresija”. Kako je Snježana Koren rekla za ESI: “U mojoj knjizi će te rijetko pronaći riječ “agresija”. Mislim da je to jako agresivan pojam. Ja više volim pojasniti nego etiketirati.”¹⁵⁹

Postoji puno više razlika u naglascima danim u četiri udžbenika. Knjiga I (Erdelja) ima četiri stranice o logoru u Jasenovcu i dvije o poslijeratnom ubijanju u Bleiburgu. Knjiga II (Jareb) ima dvije stranice o Jasenovcu i četiri o Bleiburgu. Ista knjiga je posvetila gotovo devet

¹⁵⁵ ESI intervju sa Mariom Jareb, 13. ožujak 2013.

¹⁵⁶ ESI intervju sa Snježanom Koren, 29. siječanj 2014.

¹⁵⁷ Keith Lowe, *Savage Continent*, Penguin, 2013, str. 262.

¹⁵⁸ *Ibid.*, str. 264.

¹⁵⁹ ESI intervju sa Snježanom Koren, 18. ožujak 2013.

stranica ratnoj 1995. Puna je fotografija, karata i kratkih portreta ratnih heroja. Ona navodi i hrvatske i srpske žrtve. “Procjenjuje se da je broj srpskih žrtava bio oko 1,200 vojnika i civila, koji su pali tijekom i nakon operacija.”¹⁶⁰ Udžbenik navodi kako je Hrvatska vodila “obrambeni oslobodilački rat” te da su akcije Bljesak i Oluja bile legitimne. Jarebov suautor je rekao za ESI “Naš je cilj bio osigurati da nitko ne posumnja u činjenicu da su neki članovi hrvatske vojske počinili zlodjela.”¹⁶¹ Navode se specifični primjere zvjerstava počinjenih protiv Srba:

“U okolnostima silovite srpske agresije na Hrvatsku zločine su počinili i neki pripadnici regularnih hrvatskih postrojbi. Tako su uglavnom zbog osvete ili koristoljublja 1991. ubijeni pojedini građani srpske nacionalnosti u Gospiću, Osijeku, Sisku, a kao mjesta odmazde nad skupinama Srba spominju se Pakračka poljana i Paulin Dvor iz 1991., te Medački džep iz 1993.

Pažnju privlače i događaji nakon operacije Oluja, a primjer zatvora Lora pokazuje da su neki zarobljeni pripadnici srpskih snaga zlostavljani i u hrvatskim zatvorima. Protiv počinitelja spomenutih zločina hrvatsko je pravosuđe uglavnom provelo kaznene postupke ili ih još uvijek vodi.”¹⁶²

Pokrivenost rata u ovim udžbenicima je tako sličan nalazima u presudama ICTY-a.

Knjiga IV se od ostalih razlikuje u tome što je posvetila samo jednu i pol stranicu ratu. Tekst je kratak i često nejasan: “u ljeto 1991. započele su vojne akcije širokih razmjera koje su bile usmjerene na rušenje hrvatske države.” Postoji samo 16 redaka o akcijama iz 1995. Ovo je jedini udžbenik koji ne spominje zločine protiv Srba iz 1995.

Nijedan udžbenik ne posvećuje mnogo pažnje Franji Tuđmanu. U knjizi I postoje njegove dvije fotografije. Odaje mu se počast za vođenje Hrvatske u neovisnost i za uspostavu kontrole nad teritorijom. Ostatak njegovih djela predstavljen je u negativnom svjetlu: sumnjiva privatizacija, “autokratski način vladanja, upitna neovisnost sudstva i nadzor medija”. Knjiga II podvlači kako je Tuđman bio u zatvoru u Jugoslaviji zbog odbrane “hrvatskih interesa” i kako je radio na uklanjanju kolektivne krivice Hrvata zbog “preuveličanog” broja žrtava u Jasenovcu. “Uz hrvatske branitelje”, po ovom autoru, “pripadaju mu velike zasluge za stvaranje samostalne i suverene Republike Hrvatske.”

U Knjizi III postoji jedna Tuđmanova fotografija i kvadrat sa osam redaka. Objasnjava kako je Hrvatska stekla samostalnost “u njegovo vrijeme” i da su mu samostalnost i pobjeda u ratu osigurale u početku “veliku popularnost”. Ali kasnije, udžbenik od Koren napominje kako je “kod mnogih građana autoritarni način upravljanja državom izazivao nezadovoljstvo”. Knjiga IV spominje Tuđmana samo kao prvog predsjednika neovisne Hrvatske. Spominje njegov neuspješan pregovor sa Miloševićem. Osim toga, ima samo jednu njegovu fotografiju ispod koje piše “Franjo Tuđman (1922.-1999.), general, povjesničar i prvi predsjednik Republike Hrvatske”.

Neki autori su kritizirali udžbenike drugih autora. Stjepan Bekavac, suautor Knjige II, kaže:

“Snježani Koren [knjiga III] je smetalo što smo mi napisali da je u NDH represija protiv Židova, Srba i ostalih bila ogromna. Ona je rekla da je riječ “represija” jako blaga u ovom

¹⁶⁰ Srpski dokumentacioni i informacioni centar Veritas navodi broj žrtava akcije Oluja, poginulih i nestalih Srba, 1,186 civila i 642 vojnika. Viditi: <http://www.veritas.org.rs/spiskovi>.

¹⁶¹ ESI intervju sa Stjepanom Bekavac, 13. ožujak 2013.

¹⁶² Stjepan Bekavac i Mario Jareb, *Povijest 8*, Alfa, 2009, str. 213.

slučaju. Ali pogledajte u rječnik ... Nadalje, mi smo jasno napisali da su oni bili proganjani, mučeni, ubijani *en masse* i da su sva njihova prava bila uskraćena.”¹⁶³

Koren, autorica knjige III, protivi se nekim načinima na koje knjiga II predstavlja rat:

“Oni imaju portrete ratnih heroja, koji su, ako usporedite opis, slični načinu na koji su partizanski heroji nekad bili opisani. Ponos, slava, čast, domoljublje – to je isti vokabular.”¹⁶⁴

Jareb, suautor knjige II, je zauzvrat bio kritičan prema načinu na koji Koren koristi pojmove:

“Ona izbjegava spomenuti da je Hrvatska bila okupirana. Spominje kako je hrvatska vojska ‘preuzela kontrolu nad teritorijom’ (Krajina), kao da govori o ratu u Afganistanu ili Vijetnamu.”¹⁶⁵

U sva četiri udžbenika postoji jedan očit nedostatak: uloga Hrvatske u ratu iz 1990-ih u BiH. ICTY je osudio 17 bosanskih Hrvata za ratne zločine.¹⁶⁶ Sud je zaključio da su se “trupe hrvatske vojske borile uz HVO protiv Armije BiH i da je Republika Hrvatska imala ukupnu kontrolu nad oružanim snagama i civilnim vlastima hrvatske uprave (i kasnije Republike) Herceg-Bosne.”¹⁶⁷ Sud je procesuirao velik broj bosanskih Hrvata koji su vršili zlodjela, mučenja i udruženi zločinački poduhvat protiv muslimana i ostalih nehrvata “s ciljem da ih se zauvijek ukloni i stvori hrvatski teritorij sa granicama Banovine Hrvatske.”¹⁶⁸

Dok svi udžbenici imaju jednu ili dvije stranice o ratu u BiH nijedna nema više od dvije rečenice o sukobu između bh. Hrvata i Bošnjaka. Koren piše kako su “bosansko-hercegovački Hrvati uživali pomoć i podršku tadašnjih vlasti u Zagrebu.” Nitko se nije kritički osvrnuo na podršku Zagreba prvacima bosanskih Hrvata koji su kasnije osuđeni za ratne zločine. Nitko ne spominje masakr iz 1993. koji su počinili bh. Hrvati nad više od 100 civila u selu Ahmići u centralnoj Bosni, koji je bio povod da hrvatski predsjednik Ivo Josipović izrazi svoju sućut kad je posjetio selo i da u Parlamentarnoj skupštini BiH u Sarajevu, u travnju 2010. kaže:

“Duboko žalim što je i Republika Hrvatska svojom politikom u devedesetim tome doprinijela. Duboko žalim što je takva hrvatska politika doprinijela stradanjima ljudi i podjelama koje nas i danas muče.”¹⁶⁹

Ovo je očigledno slijepa točka u učenju o povijesti nedavnih ratova u hrvatskim školama. Ako nije obrađena vjerovatno je da će imati utjecaj na odnose između Hrvatske i njenog susjeda.

Na kraju su ipak sličnosti između ovih udžbenika – i njihova suprotnost prema ideološkoj povijesti i iz vremena komunizma i Tuđmanove ere – najmarkantnije. One sve odražavaju promjene koje su se desile u Hrvatskoj u periodu između 2000, i 2013.

¹⁶³ ESI intervju sa Stjepanom Bekavac, 13. ožujak 2013. Korenin komentar se vjerojatno odnosi na str. 101 knjige Bekavac & Jareb.

¹⁶⁴ ESI intervju sa Snježanom Koren, 18. ožujak 2013.

¹⁶⁵ ESI intervju sa Mariom Jareb, 13. ožujak 2013.

¹⁶⁶ Izvor: ICTY, “Predmeti”, <http://www.icty.org/bcs/action/cases/4>. Do 21. kolovoza 2015, jedan slučaj sa 6 optuženih još je u tijeku pred žalbenim vijećem.

¹⁶⁷ ICTY, [IT-04-74 Prlic i drugi, za pregled pogledati osnovne informacije o slučaju](#).

¹⁶⁸ ICTY, [IT-04-74 Prlic i drugi – Sažetak presude](#), 29. svibanj 2013.

¹⁶⁹ *Jutarnji List*, “[Video: Josipović se ispričao za pokušaje Hrvatske da podijeli Bosnu i Hercegovinu](#)”, 14. travanj 2010.

DODATAK B: HRVATSKI UDŽBENICI POVIJESTI ZA 8. RAZRED OSNOVNE ŠKOLE 1991-2013

(Udžbenici čija su obnovljena izdanja bila u upotrebi u 2013. su podebljana.)

- Rene Lovrenčić, Ivo Jelić, Radovan Vukadinović i Dušan Bilandžić, *Čovjek u svom vremenu 4, udžbenik povijesti za VIII. razred osnovne škole*, Školska knjiga, 1991.
- Ivo Perić, *Povijest za VIII. razred osnovne škole*, Školska knjiga (kasnije Alfa), 1992.
- **Snježana Koren, *Povijest 8, Profil, 2000.***
- **Vesna Đurić, *Povijest 8, Profil, 2000.***
- Hrvoje Matković, *Povijest 8*, Školska knjiga, 2000.
- Maja Brkljačić, Tihomir Ponos, Dario Špelić, *Povijest 8*, Školska knjiga, 2000.
- Maja Brkljačić, Tihomir Ponos, Zdenko Samardžija i Dario Špelić, *Povijest 8*, Školska knjiga, 2001.
- Josip Jurčević i Marija Raić, *Povijest za 8. razred osnovne škole*, Alfa, 2004.
- **Krešimir Erdelja i Igor Stojaković, *Tragom prošlosti 8, Školska knjiga, 2007.***
- Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić i Jakša Raguž, *Povijest 8*, Meridijani, 2007.
- Stjepan Bekavac, Marija Bradvica i Marinko Miočić, *Povijest 8*, Alfa, 2007.
- **Stjepan Bekavac i Mario Jareb, *Povijest 8, Alfa, 2008.***